

De maatschappelijke relevantie van kleinschalige groepswoningen

Casestudy: Abbeyfield

Virginie Carlassara

Hilde Lauwers

Dr. Nele Spruytte

Prof. dr. Chantal Van Audenhove

**DE MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE VAN
KLEINSCHALIGE GROEPSWONINGEN
CASESTUDY: ABBEYFIELD**

Virginie Carlassara
Hilde Lauwers
Dr. Nele Spruytte
Prof. dr. Chantal Van Audenhove

Leuven
mei 2015

Colofon

Opdrachtgever en financiering

Abbeyfield Vlaanderen vzw
Toekomststraat 6, 1800 Vilvoorde
www.abbeyfieldvlaanderen.be

Onderzoeksleiding

Hilde Lauwers
dr. Nele Spruytte
Prof. Dr. Chantal Van Audenhove

Wetenschappelijk medewerker

Virginie Carlassara

Administratieve ondersteuning

Lut Van Hoof
Kevin Agten

Leuven, mei 2015

Referentie

Carlassara, V., Lauwers, H., Spruytte, N. & Van Audenhove Ch. (2015) *De maatschappelijke relevantie van kleinschalige groepswoningen. Casestudy: Abbeyfield*. Leuven: LUCAS KU Leuven.

Dankwoord

LUCAS is verheugd dat Abbeyfield Vlaanderen vzw een onderzoek naar nieuwe woonvormen voor ouderen wil ondersteunen. In het landschap van wonen en zorg voor ouderen vandaag, moeten we op zoek naar sterke alternatieven in een vergrijzend Vlaanderen. Wat is hun kracht en voor welke uitdagingen staan ze?

Deze samenwerking was een uitgelezen kans om de Abbeyfield-woonvorm beter te leren kennen door op een wetenschappelijk verantwoorde manier het perspectief van de bewoners in kaart te brengen.

Deze voor Vlaanderen nieuwe woonvorm geeft senioren en medioren de kans zelf de drijvende kracht en motor te zijn in de organisatie van hun huis.

De onderzoekers van LUCAS wensen uitdrukkelijk de bewoners en bestuursleden van de vier bestaande huizen te bedanken voor het warme onthaal en de openheid waarmee zij de onderzoekers hebben ontvangen. Hun oprecht engagement heeft het onderzoek diepgang gegeven. We bedanken ook de kandidaat-bewoners van de startersgroepen om hun motieven en verwachtingen mee te geven.

Ten slotte danken we ook de bestuurders van Abbeyfield Vlaanderen vzw voor het vertrouwen, de constructieve begeleiding, en de kans om een dieper inzicht te krijgen in een nieuwe woonvorm voor ouderen.

Prof. dr. Chantal Van Audenhove

Inhoud

Hoofdstuk 1 Inleiding	7
1 Vergrijzing	8
2 Vermaatschappelijking van de zorg	9
3 Alternatieve woonvormen	9
4 Leeswijzer	12
Hoofdstuk 2 Voorstelling van Abbeyfield	13
1 Inleiding	13
2 Abbeyfield in Groot-Brittannië: historiek en visie	13
3 Abbeyfield in België: historiek, visie en organisatie	14
3.1 Historiek, bestuursorganisatie en financiering	14
3.3 Missie, visie en doelgroep	16
3.4 Het ontstaan van een Abbeyfieldhuis	17
Hoofdstuk 3 Vraagstelling van het onderzoek	19
Hoofdstuk 4 De onderzoeksmethode	21
1 Inzicht in kernprincipes en visie van Abbeyfield	21
1.1 De documentanalyse	21
1.2 Het interview met de bestuurders	21
2 Het perspectief van de bewoners en de kandidaat-bewoners	22
2.1 Bezoek Abbeyfieldhuizen	22
2.2 De focusgroepen met bewoners	22
2.3 De semi-gestructureerde interviews met bewoners	23
2.4 De gestructureerde vragenlijst voor bewoners	24
2.5 De gestructureerde vragenlijst voor kandidaat-bewoners	25
Hoofdstuk 5 Beschrijving van deelnemende Abbeyfieldhuizen en hun bewoners	27
1 De organisatie van een Abbeyfieldhuis als een aparte vzw	27
2 Achtergrondkenmerken van de huidige bewoners en kandidaat-bewoners	28
Hoofdstuk 6 De resultaten	33
1 Inleiding	33
2 Doelstellingen en meerwaarde van Abbeyfield	33
3 Doelstellingen en meerwaarde van een Abbeyfieldhuis volgens de bewoners	35
2.1 Het groepswonen om kleine momenten te delen en niet alleen te zijn: beveiligd wonen	36
2.2 Het groepswonen als persoonlijke verrijking: participatie en zelfontwikkeling	36

2.2.1	Participatie en zelfontwikkeling	36
2.2.2	Een fragiel evenwicht	37
2.2.3	Op je eigen manier kunnen deelnemen aan de groep	37
2.2.4	Het verlangen alleen te zijn ook respecteren	38
2.3	Het wonen in groep vraagt het opnemen van verantwoordelijkheid	38
2.4	Autonomie en respect als voorwaarde voor vrijheid	38
4	Motieven, beslissing en effectieve intrek in een Abbeyfieldhuis	39
4.1	Persoonlijke drijfveren: motieven om te verhuizen en om te kiezen voor een Abbeyfieldhuis	39
4.2	Onderschrijven van waarden en kenmerken van Abbeyfield	41
4.3	Procedure van kennismaken en opnemen van nieuwe bewoner	43
4.4	De samenstelling van de groep	44
4.4.1	Diversiteit of homogeniteit?	44
4.4.2	Wie is geschikt om in een Abbeyfieldhuis te wonen?	44
4.4.3	Wie is niet geschikt om in een Abbeyfieldhuis te wonen?	44
5	Samenwonen, zorgen voor elkaar en zelfbeheer in een Abbeyfieldhuis	46
5.1	Samenwonen	46
5.1.1	Gezamenlijke activiteiten en gedeelde ruimtes	46
5.1.2	Meningsverschillen en conflicten	47
5.1.3	Privacy en private leefruimte	48
5.2	Zorgen voor elkaar	48
5.2.1	Betekenenissen van “zorg”	48
5.2.2	Grenzen aan zorg en betrokkenheid	49
5.2.3	De zorgtaken	49
5.2.4	Wat als je zorgbehoefstig wordt?	50
5.3	Zelf-beheer en extern engagement	51
6	Samenvatting, bespreking en aanbevelingen	52
6.1	Samenvatting	52
6.2	Bespreking en aanbevelingen	55
6.2.1	De overkoepelende principes van Abbeyfield	56
6.2.2	De interne organisatie van een Abbeyfieldhuis	57
6.2.3	Relatie met de omgeving	58
6.2.4	Interrelationeel	59
6.2.5	Individueel	60
	Bronnen en literatuur	63
	Bijlagen	65

Tabellen

Tabel 1. Evolutie van de Belgische bevolking. Index 2020 (100 = observatie 2011) (Federaal Planbureau & ADSEI, 2013)	8
Tabel 2. Onderzoeksdeelname van bewoners Abbeyfieldhuizen	24
Tabel 3. Aantal respondenten Vragenlijst kandidaat-bewoners	25
Tabel 4. Achtergrondkenmerken van de bewoners en kandidaat-bewoners die een vragenlijst invulden	29
Tabel 5. Aantal jaren verblijf in het Abbeyfieldhuis door de bewoners (n=18)	30
Tabel 6. Mate van tevredenheid van bewoners Abbeyfieldhuis met sociale contacten	31
Tabel 7. Aantal kandidaat-bewoners volgens aanvangsjaar deelname startgroep	31
Tabel 8. Basisprincipes Abbeyfield volgens de visie van Abbeyfield Belgium, Vlaanderen en Wallonië	34
Tabel 9. Essentiële kenmerken van Abbeyfield volgens bestuursleden (Interview Bestuursleden, 2014)	35
Tabel 10. Redenen voor het verhuizen naar een Abbeyfieldhuis volgens bewoners en kandidaat-bewoners	41

Figuren

Figuur 1. De tien woonvormen voor ouderen volgens het Kenniscentrum woonzorg Brussel (Makay & Lampaert, 2012)	10
Figuur 2. Schematische voorstelling van de dimensies en spanningsvelden in het wonen in een Abbeyfieldhuis	54

Hoofdstuk 1

Inleiding

Zorg voor senioren, mantelzorg en zelfstandig wonen zijn belangrijke thema's voor onze samenleving en zullen in de toekomst aan belang winnen. Een gevarieerd aanbod van woonmogelijkheden voor diverse doelgroepen, elk met hun eigen noden en behoeften, lijkt steeds meer noodzakelijk te zijn.

Voor LUCAS KU LEUVEN zijn ouderenzorg en integrale zorg centrale onderzoekslijnen. De afgelopen jaren focusten we ons onder andere op interRAI-instrumenten, kwaliteit van leven in woonzorgcentra, gemeenschapsgerichte zorg, de invloed van architectuur en materiële omgeving op het welbevinden, thuiszorg en mantelzorgers. Bijzondere aandacht krijgen vernieuwende projecten en praktijken, zoals bijvoorbeeld zorgvernieuwingsprojecten voor kwetsbare ouderen, anders ouder worden, en kleinschalig genormaliseerd wonen (Zie o.a. Spruytte et al., 2009; Spruytte et al., 2013; Lagast et al., 2013; Vanneste & Declercq, 2014; Van Vracem et al., 2015).

LUCAS KU Leuven zet sterk in op de samenwerking tussen onderzoek, beleid én praktijk. Innovatieve woon(zorg)projecten worden met interesse opgevolgd.

Het Abbeyfield-project biedt sinds kort in Vlaanderen een interessant alternatief binnen het bestaande aanbod van wonen. Het bevordert en ondersteunt de realisatie van projecten van Zelfstandig Samen Wonen voor actieve medioren en senioren. Een Abbeyfieldhuis is een kleinschalige groepswoning en richt zich op gezonde mensen vanaf 55 jaar. Ieder heeft zijn of haar eigen appartement en beschikt daarnaast over gemeenschappelijke ruimten. De bewoners zelf beheren hun huis en beslissen op welke manier ze 'samen wonen'. Bewoners worden hierin ondersteund door vrijwilligers en medewerkers van Abbeyfield.

Het concept van Abbeyfield ontstond in Groot-Brittannië en werd in 1995 opgestart in België.

Momenteel zijn er in België vier Abbeyfieldhuizen: Entre-Voisins (Brussel), Le Martin-Pêcheur (Brussel), Le Tour de Table (Namen), Maison "Jean Remacle de la Tour" (Lixhe-Visé (naast de Voerstreek)). Daarnaast is er een overeenkomst voor het project in Diegem, en zijn er verschillende Abbeyfieldhuizen in opstart: Project in Leuven (Leuven), Project in Perwez (Waals-Brabant), Project in Chastre (Waals-Brabant). In andere steden en gemeenten zijn de eerste gesprekken opgestart om in de toekomst Abbeyfieldhuizen op te richten (o.a. Gent en Tervuren).

De organisatoren zijn overtuigd van een aantal meerwaardes van dit concept. Samen wonen van medioren en senioren, betaalbaar wonen, een context voor mantelzorg, microsolidariteit, een link met buurtprojecten, het verhogen van langdurige autonomie, en een antwoord op eenzaamheid, staan hier centraal.

Voor dat we verder ingaan op de uitwerking van Abbeyfield in België en de onderzoeksresultaten, schetsen we eerst kort de maatschappelijke context waarbinnen dit project past: de vergrijzing van de bevolking, de vermaatschappelijking van de zorg en de alternatieve woonvormen.

1 Vergrijzing

De recentste bevolkingsvooruitzichten, opgemaakt door het Federaal Planbureau, bevestigen de vergrijzingstrend. De afhankelijkheidsratio van ouderen zou fors toenemen en voor het hele land stijgen van 27 ouderen voor 100 actieven in 2012 tot 45 in 2060. Dit komt door de daling van de bevolking op beroepsactieve leeftijd, in combinatie met een stijging van het aantal 65-plussers. Het aantal 65-plussers stijgt van 17,4% in 2012 tot 25,8% in 2060. Dit effect is meer uitgesproken voor het Vlaams Gewest (27,4%) dan voor het Waals Gewest (25,2%) en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (18,5%) in 2060 (Federaal planbureau en ADSEI, 2013, 19-22).

Het aantal 85-plussers stijgt van 2,36% in 2012 tot 6,11% in 2060. Ook hier scoort het Vlaams Gewest het hoogst met 6,75% 85-plussers, het Waals Gewest 5,68% en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 3,80% in 2060. Deze cijfers bevestigen de dubbele vergrijzing, en dit in snel tempo.

De bevolking in België neemt toe in elke leeftijdscategorie, maar de groei is het snelst in de leeftijdscategorieën boven 64 jaar.

Tabel 1. Evolutie van de Belgische bevolking. Index 2020 (100 = observatie 2011) (Federaal Planbureau & ADSEI, 2013)

Leeftijdsgroep	Index
0-14 jaar	102
15-64 jaar	108
65+ jaar	118
85+ jaar	134

Deze dubbele vergrijzing van de bevolking is één van de grote maatschappelijke uitdagingen. Het hoeft geen betoog dat de vergrijzing van de bevolking ook voor de overheid een grote uitdaging vormt. Het vraagt de ontwikkeling van vernieuwende huisvestingsalternatieven, naast onder andere het versterken van de thuiszorgmogelijkheden in goede omstandigheden en het verzekeren van kwaliteitsvolle residentiële woonzorg voor sterk afhankelijke personen (Evrard, 2013, 43).

2 Vermaatschappelijking van de zorg

Het Vlaams beleid zet in op vermaatschappelijking van de zorg [zoals gedefinieerd door de Strategische Adviesraad Welzijn, Gezondheid en Gezin in haar visienota uit 2012]: “Verschuiving binnen de zorg waarbij ernaar gestreefd wordt om mensen met beperkingen, chronisch zieken, kwetsbare ouderen, jongeren met gedrags- en emotionele problemen, mensen die in armoede leven, ..., met al hun mogelijkheden en kwetsbaarheden een eigen zinvolle plek in de samenleving te laten innemen, hen daarbij waar nodig te ondersteunen en de zorg zoveel mogelijk geïntegreerd in de samenleving te laten verlopen. Begrippen die hierbij een rol spelen zijn onder meer desinstitutionalisering, community care, empowerment, kracht- en contextgericht werken, vraagsturing en respijtzorg.” (SARWGG, 2012, 3).

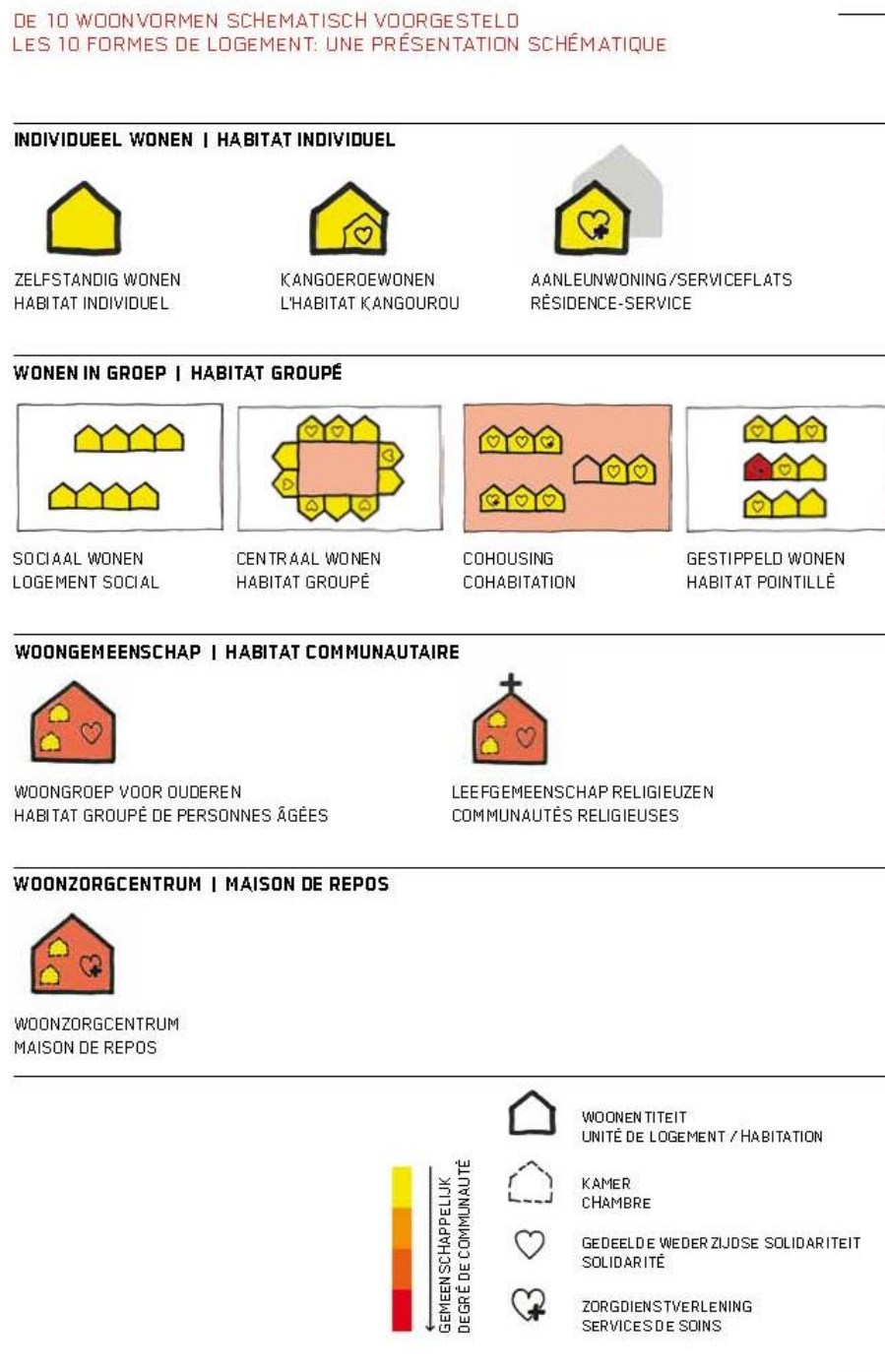
Vermaatschappelijking van de zorg is daarom, in de visie van minister Vandeurzen, bij uitstek een positieve keuze. Het is een keuze vanuit de overtuiging dat net in het appèl op het sociaal kapitaal en op de gemeenschap een belangrijke kwaliteit van zorg en hulp zit. Meer zorg in en door de maatschappij is ook betere zorg en een betere kwaliteit van leven (Vandeurzen, 2013, 7).

3 Alternatieve woonvormen

De meeste ouderen wonen thuis en willen ook zo lang mogelijk in hun eigen woning verblijven. Wanneer de zorgbehoefte toeneemt, kan men overwegen te verhuizen naar een woonzorgcentrum. Als mogelijke tussenvorm kennen we ook nog de assistentiewoningen. Naast deze drie gekende woonvormen voor ouderen, zijn er ook nieuwe alternatieven mogelijk. Het Kenniscentrum Woonzorg Brussel deed in samenwerking met de dienst Senioren van de Stad Brussel en BUROII & ARCHI+I een onderzoek naar de voor- en nadelen van de verschillende woonvormen voor ouderen. De resultaten hiervan werden in een publicatie samengebracht: *Wonen zonder zorg(en), 10 woonvormen om over na te denken*.

Tien woonvormen worden er onderscheiden en schematisch voorgesteld (Makay & Lampaert, 2012, 15). Drie woonvormen vallen onder het individueel wonen: het zelfstandig wonen, het kangoeroewonen en de aanleunwoning. Wonen in groep omvat vier woonvormen: het sociaal wonen, het centraal wonen, cohousing en gestippeld wonen. Daarnaast benoemt men in de publicatie twee vormen van woongemeenschappen: de woongroep voor ouderen en de leefgemeenschap voor religieuzen. De vierde categorie met één woonvorm, is deze van het woonzorgcentrum.

Figuur 1. De tien woonvormen voor ouderen volgens het Kenniscentrum woonzorg Brussel (Makay & Lampaert, 2012)

Het wonen in een huis van Abbeyfield vzw situeert zich in deze publicatie onder de woonvorm “cohousing” als een vorm van wonen in groep/groepswonen. Iedere bewoner “heeft zijn eigen woning of appartement met woonkamer, keuken of kitchenette, badkamer, toilet en slaapkamer(s). Daarnaast zijn er heel wat gemeenschappelijke ruimtes. De bewoners gebruiken samen het terras, de tuin, speeltoestellen voor kinderen, een moestuin of boomgaard. Binnen is er altijd een grote leefkamer met

een uitgeruste keuken om samen te eten of een feest te organiseren. Vaak zijn er hobbyruimten en werkplaatsen, een wasplaats, een fietsenstalling, een logeerkamer, enzovoort.

Veel cohousing projecten zijn opgezet vanuit een bepaalde levensvisie, zoals ecologie, sociale of spirituele verbondenheid. Wie toetreedt, onderschrijft de levensvisie. Er is veel aandacht voor comfort, duurzaamheid en een aangename leefomgeving. De bewoners doen ook vaak samen activiteiten. Wie kiest voor cohousing, kiest voor de mensen met wie hij/zij samenwoont. Vaak gaat het om tientallen gezinnen en ouderen. De samenstelling van de groep is daarbij erg belangrijk. Noodzakelijk is ook een goede samenhang, met respect voor ieders individuele waarden. Dat uit zich o.a. in zelfbestuur met een democratische besluitvorming.” (Makay & Lampaert, 2012, 52)

Er bestaat geen consensus over het begrip woongemeenschap. Een andere organisatie, Samenhuizen vzw spreekt van een woongemeenschap zodra er een mate van betrokkenheid is in het samenleven met als bedoeling een sociale meerwaarde te geven aan dit samenleven. Er is sprake van cohousing als er een gemeenschappelijke keuken/eetzaal is waar bewoners minstens enkele keren per week de kans krijgen om samen te eten (Bron: <http://samenhuizen.be/wat-bedoelen-we-met-cohousing>).

Woongemeenschappen worden in de publicatie van het Kenniscentrum Woonzorg Brussel dan weer gedefinieerd als: *“In een woongemeenschap leven de bewoners echt samen. Behalve de slaapkamers zijn alle ruimtes gemeenschappelijk, en de bewoners doen ook heel veel samen. Vaak is er een ideologie of levensvisie die de bewoners bindt: religie, ecologie of solidariteit. Om zo samen te leven, moet je veel rekening houden met elkaars smaken en voorkeuren en moet je dus erg flexibel zijn. Als oudere kan je er wel altijd op rekenen dat er iemand voor je klaar staat.*

Er zijn twee varianten: de woongroep van ouderen en de leefgemeenschap van zusters of paters. In principe zijn er ook andere varianten mogelijk, bijvoorbeeld een commune voor mensen met eenzelfde sociaal, maatschappelijk of ideologisch vertrekpunt.”

(Bron: <http://www.woonzorgbrussel.be/woongemeenschappen>)

“Een woongroep van ouderen is een zeer bewuste keuze en vraagt een grote betrokkenheid. Je kunt het vergelijken met een studentenhuus, maar dan als oplossing voor ouderen en voor de lange termijn. Meestal gaat het om een eerder kleine groep van drie tot vijf ouderen. Het vertrekpunt is dat ze samen leven en ook voor elkaar zorgen. Ze helpen elkaar om inkopen te doen, te koken, het huishouden te doen, enzovoort. Ze eten samen, kijken samen tv en brengen veel tijd door met elkaar. Als iemand ziek is, zullen ze voor elkaar bijspringen, maar persoonlijke verzorging of medische zorgen verstrekken ze niet. Als iemand langdurig ziek wordt of een fysieke beperking krijgt, wordt hulp van buitenaf gezocht.

Iedere bewoner heeft een eigen slaapkamer. Die kan iedereen ook zelf inrichten met eigen meubels en spullen. Sommigen hebben er ook hun eigen tv. Alle andere ruimtes zoals leefkamer, eetkamer, keuken, badkamer en sanitair zijn gemeenschappelijk. Die ruimtes worden, in onderling overleg, ingericht.

Om samen te leven in een woongroep, moet je openstaan voor anderen. De basisprincipes zijn verdraagzaamheid en solidariteit, en goede afspraken. Veel groepen krijgen daarbij steun van een

vrijwilliger of van een professionele begeleider van de inrichtende organisatie. De begeleider komt regelmatig langs en overloopt dan mee de afspraken, suggereert oplossingen en helpt bijsturen. Hij kan helpen om groepsactiviteiten te organiseren, ondersteuning bieden waar nodig, en bijspringen waar kan. Als iemand zich vaak terugtrekt op zijn kamer, kan hij eens polsen of er iets scheelt. Het doel is alleszins dat iedereen zich thuis voelt in de groep. Zo'n hulp van buitenaf is daarbij vaak een grote steun.”(Bron: <http://www.woonzorgbrussel.be/woongroep%20van%20ouderen>)

In “Où vivre mieux ?” tot slot definieert men het groepswonen voor ouderen als volgt: “Un cadre de vie destiné à des personnes âgées, alliant vie collective et privative, autogéré par ses habitants à des degrés divers, abritant en moyenne de 5 à 15 personnes, émanant d’une personne ou d’un groupe de personnes physique(s) ou morale(s), sans cadrage légal spécifiquement prévu et sans but de lucre.” (Charlot et al., 2006, 47).

4 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk stellen we kort Abbeyfield voor: de ontstaansgeschiedenis in Groot-Brittannië en later in België, en de visie en organisatiestructuur van Abbeyfield België, Vlaanderen en Wallonië.

In hoofdstuk 3 en 4 gaan we dieper in de op vraagstelling en de gebruikte methodes van dit onderzoek.

In hoofdstuk 5 beschrijven we de deelnemende Abbeyfieldhuizen en de individuele participanten.

In hoofdstuk 6 worden de resultaten gebracht, waar we allereerst de belangrijkste doelstellingen van Abbeyfield voorstellen en deze toetsen aan de visie en ervaring van de bewoners en kandidaat-bewoners. Daarna brengen we de persoonlijke motieven van (kandidaat)bewoners voor het kiezen van een Abbeyfieldhuis en hun ervaringen met intrekken in een Abbeyfieldhuis. Ten slotte focussen we op het samenwonen, het zelfbeheer en de zorg voor elkaar.

Dit onderzoeksrapport wordt afgesloten met een besluit en enkele aanbevelingen.

Hoofdstuk 2

Voorstelling van Abbeyfield

1 Inleiding

Voor de beschrijving van de basisprincipes van Abbeyfield Belgium, baseren de onderzoekers zich op het Vademecum (bestaande in een Franstalige en een Nederlandstalige versie), de websites www.abbeyfieldvlaanderen.be en www.abbeyfield.be, een visienota van Abbeyfield Vlaanderen n.a.v. voorliggend onderzoek dd. september 2014, en een groepsinterview met 4 bestuursleden op 16 december 2014 te Watermaal-Bosvoorde. Daarnaast is er ook het verslagboek van het Colloquium “Van Idealisme tot Realisme. Abbeyfield. Een thuis voor senioren. Het eerste Colloquium in Vlaanderen” (vzw Abbeyfield, 2003).

2 Abbeyfield in Groot-Brittannië: historiek en visie

In Bermondsey, in een voorstad van Londen, richtte Richard Carr-Gomm in 1956 samen met vier vrijwilligers het allereerste Abbeyfield-huis op. Richard Carr-Gomm was een militair die na de Tweede Wereldoorlog de economische en sociale nood opmerkte bij de vele alleenstaande, vereenzaamde en arme oorlogsweduwen van die tijd. In een geest van solidariteit en samenwerking deelden de bewoners de taken in het dagelijks leven (Bevernage, 2012, p. 11).

De straat, Abbeyfield Road, heeft vervolgens haar naam gegeven aan de beweging. De vereniging telt in Engeland ondertussen 700 huizen, 7.000 ouderen en zo’n 10.000 vrijwilligers. In 15 andere landen in vijf werelddelen huisvesten 111 huizen meer dan 1.000 ouderen. Elk land ontwikkelt zijn Abbeyfieldhuizen volgens zijn eigen cultuur en de behoeften van de bevolking (Vademecum Abbeyfield Vlaanderen). Abbeyfield Belgium is aangesloten bij Abbeyfield International.

Een Abbeyfieldhuis wordt gekenmerkt op volgende vijf punten (Abbeyfield Vlaanderen, 2014, p. 7):

- Het is gebaseerd op de vrijheid van vereniging en zelfbeheer.
- Het heeft geen winstoogmerk.
- Het biedt een woning waar men echt woont, geen tijdelijk onderkomen.
- Er is geen georganiseerde zorg of hulpverlening.
- Het richt zich naar 55-plussers.

Foster Murphy, voorzitter van The Abbeyfield Society U.K., vat de vier voornaamste principes van Abbeyfield als volgt samen (Abbeyfield Vlaanderen, 2014, 4-5):

- De ouderen centraal stellen in het project
- Het huis ontwikkelen in de lokale gemeenschap.
- Ervoor zorgen dat de bewoners zich “thuis” voelen
- Hoogwaardige kwaliteitscriteria nastreven.

Deze vormen de 4 gedragslijnen in de filosofie van Abbeyfield.

Een Abbeyfieldhuis komt hiermee, volgens voorzitter Foster Murphy, tegemoet aan vijf belangrijke wensen en behoeften van ouderen. De Abbeyfieldfilosofie gaat ervan uit dat ouderen zo lang mogelijk hun onafhankelijkheid willen behouden. In een Abbeyfieldhuis heeft elke bewoner persoonlijke privévertrekken, met eigen meubelen, een kitchenette, ... Ten tweede wil Abbeyfield tegemoet komen aan de wens van bepaalde ouderen hun privéleven te behouden én tegelijk gezelschap te hebben, binnen de grenzen die ze zelf vastleggen. Een derde wens waar Abbeyfield hoopt een antwoord op te bieden, is dat elke oudere zijn waardigheid behoudt. Abbeyfield streeft ernaar ouderen te helpen hun fier voorkomen en verzorgd uitzicht te behouden, gerespecteerd om hun leeftijd en hun rol in de maatschappij. Dit brengt ons bij het vierde principe. Een uitgangspunt van Abbeyfield is dat elke oudere zich nuttig wenst te maken en zich betrokken wil voelen. Een laatste uitgangspunt van Abbeyfield is dat ouderen zich veilig willen voelen in een huis voor de rest van hun leven (ABF Vlaanderen, 2002; Murphy, 2002, p. 17-18).

Recent evolueerde Abbeyfield Groot-Brittannië naar twee verschillende sporen. Door de veroudering van de populatie in de Abbeyfieldhuizen schakelt een deel van deze huizen om naar “Abbyfield-with cure”, vergelijkbaar met woonzorgcentra en serviceflats.

3 Abbeyfield in België: historiek, visie en organisatie

3.1 Historiek, bestuursorganisatie en financiering

Abbeyfield Belgium werd in 1995 opgericht in navolging van het Abbeyfieldwonen in Groot-Brittannië.

De Belgische Voorzitter van het Vrijwilligersplatform, Monique Verstraeten, wou het concept in België introduceren omdat in Brussel en Wallonië té veel gezonde ouderen omwille van het alleen zijn, op jonge leeftijd in rusthuizen terecht kwamen. Zij vroeg hiervoor o.a. ondersteuning aan de Koning Boudewijnstichting, en ook aan de toen nog bestaande Nationale Federatie van het Wit-Gele Kruis omdat deze medewerkers de medicalisering en de vereenzaming van alleenstaande ouderen kenden. Charlotte Bevernage, daar dan werkzaam, volgde het project op vrijwillige basis op en startte met een Nederlandstalige werkgroep binnen Abbeyfield Belgium. Inmiddels ontstonden in Brussel twee huizen: het Abbeyfieldhuis “Entre-Voisins” dat nu tien jaar bestaat en het Abbeyfield “Le Martin-pêcheur”, operationeel sinds 2009. Daarnaast ontstond het huis “La Tour de Table” gelegen in Namen en het huis “Jean Remacle de la Tour” in Lixhe-Visé (sinds 2005).

Minister Jo Vandeuren en zijn kabinet brachten in 2011 een bezoek aan het Abbeyfieldhuis “Le Martin-pêcheur” en spraken er met bewoners en de Voorzitter van de lokale vzw, Danielle Hanssens. In dat jaar is de vzw Abbeyfield Vlaanderen opgericht. Sindsdien werd de focus gelegd voornamelijk op het bekend maken van een alternatieve woonvorm als Abbeyfield, en het vastleggen van samenwerkingsverbanden om concrete projecten op te zetten.

Actueel zijn er in Vlaanderen samenwerkingsverbanden voor concretisering in steden als Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven. Deze zgn. startersgroepen brengen belangstellenden samen om een een project te realiseren. Andere projecten in kiem zijn er in Brugge, Deinze, Essen en Kampenhout.

Sinds 2011 kwamen er dus, gezien de ontwikkeling van Abbeyfieldhuizen in de verschillende regio's en de staatshervormingen, nieuwe Abbeyfield vzw's tot stand met name Abbeyfield Vlaanderen, en Abbeyfield en Wallonie. Abbeyfield Brussel bestaat nog niet als aparte vzw maar functioneert binnen Abbeyfield Belgium.

Abbeyfield Belgium/Brussel

- Is een vzw sinds 1995
- Staat in voor de communicatie in Franstalig België en Brussel
- Ondersteunt algemene juridische vragen
- Staat in voor het Vademecum (draaiboek)
- Zoekt financieringsbronnen
- Promoot het Abbeyfield wonen
- Initieert projecten in Brussel

Abbeyfield Belgium is houder van het label “Abbeyfield”. Abbeyfield Belgium geeft dit label door aan Abbeyfieldhuizen die erkend zijn door de respectievelijke regio's. Het zijn de regionale vzw's die het Abbeyfield model aanpassen aan de plaatselijke behoeften.

Abbeyfield Belgium vzw verwerft subsidies voor de werking van bovenvermelde activiteiten via de Brusselse Hoofdstedelijke Regering en de Cocof (Franse Gemeenschapscommissie). Eén voltijds medewerker (universitair niveau) is in deze vzw te werk gesteld en werkt direct met vrijwilligers van de Raad van Bestuur. Binnen Abbeyfield Belgium ontmoeten bestuurders van de drie Regio's elkaar onder het Voorzitterschap van Abbeyfield Belgium.

Abbeyfield Vlaanderen

- Is een vzw sinds 2011
- Is ondersteund door de Vlaamse Regering via een jaarlijkse projectsubsidie
- Promoot het Abbeyfield wonen in Vlaanderen en Brussel
- Ondersteunt onderzoek m.b.t. alternatieve woonvormen
- Initieert projecten in Vlaanderen en Brussel
- Zet startersgroepen op

- Onderzoekt financieringsbronnen voor concrete projecten (Leuven, Brugge e.a.)
- Zet samenwerkingsverbanden op met overheid en private partners

Abbeyfield Vlaanderen vzw verwerft sinds 2011 een jaarlijkse projectsubsidie in het kader van de residentiële ouderenzorgbeleid via het Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid. Daardoor konden tot februari 2015 twee medewerkers deeltijds aan de slag. Deze worden ondersteund door de Raad van Bestuur en een aantal vrijwilligers. Abbeyfield Vlaanderen is autonoom. Abbeyfield Belgium en Abbeyfield Vlaanderen wisselen ervaring en kennis uit. Abbeyfield Belgium heeft een Vademecum uitgeschreven. Dit zijn de basisregels voor een succesvol Abbeyfieldhuis. Abbeyfield Vlaanderen past deze aan volgens eigen behoeften en noden van modelontwikkeling in Vlaanderen.

“Abbeyfield en Wallonie”

- Is een vzw sinds 2013
- Wordt ondersteund door de Waalse Regering
- Promoot het Abbeyfield wonen
- Initieert en begeleidt nieuwe projecten zoals Perwez¹, Chastre, Momingies, Rochefort

“Abbeyfield en Wallonie” verwerft werkingssubsidie en kan projecten opzetten door een systeem van samenwerking tussen een gemeente en een openbare huisvestingsmaatschappij. Sinds 2012 staat “Abbeyfield en Wallonie” ASBL met dit financieringsmodel ingeschreven in de Waalse Wooncode. Sinds 2014 is Abbeyfield en Wallonie erkend ook als APL (Associations de Promotion du Logement), of met andere woorden een vereniging die de promotie doet van het sociaal wonen, waardoor het mogelijk was een medewerker aan te werven.

3.3 Missie, visie en doelgroep

Abbeyfield vzw is een pluralistische en onafhankelijke organisatie van vrijwilligers en medewerkers die samen met mensen vanaf 55 jaar projecten van Zelfstandig Samen Wonen helpt realiseren en opvolgt. Haar maatschappelijk doel bestaat erin een woonomgeving te creëren voor onafhankelijke, autonome personen van rijpere leeftijd waarin ze gelukkig kunnen leven en samen instaan voor het beheer van hun woning. In deze participatieve groepswooning combineren de bewoners hun privéleven met een groepsleven en staan ze open naar de buitenwereld toe. Elk lokaal huis is onafhankelijk maar wordt gesteund door de vereniging Abbeyfield, waar het ook lid van is. (Bron: Vademecum Abbeyfield Vlaanderen)

De organisatie omschrijft zichzelf als volgt: *“Abbeyfield staat voor een woonconcept voor 55+ers geïnspireerd op het idee ‘een goede buur is meer waard dan een verre vriend’. Door Zelfstandig Samen te Wonen wordt een stimulerende en verrijkende levensomgeving gecreëerd. Het Abbeyfieldwonen brengt evenwicht tussen het zelfstandig privéleven, het leven met anderen en de buurt. De sociale en dynamische interactie draagt bij tot een gezonde en veilige toekomst voor de bewoners. (...) Door*

¹ Abbeyfield telt sinds mei 2015 vijf huizen. In Perwez werd een nieuw huis geopend met de naam “Maison Au Blanc Bwès Perwez”.

sensibiliseringsinitiatieven draagt Abbeyfield bij tot een nieuwe visie op het actief ouder worden en het wonen van senioren." (www.abbeyfieldvlaanderen.be).

Het concept van het Abbeyfieldwonen wordt gepromoot via infosessies met senioren en verenigingen.

Volgens Abbeyfield hebben 55+ers hebben een blijvende actieve rol in de maatschappij: de familie, de buurt en de samenleving: *"Zij leven langer gezond en autonoom, en kiezen voor waardevolle projecten. Het aantal alleenstaanden groeit waardoor vereenzaming meer kans krijgt. Aangepaste en diverse woonprojecten zijn nodig. Betaalbare huisvesting voor deze groep is een blijvende uitdaging. Actuele gezondheidszorg erkent de waarde van preventie en mantelzorg. Nieuwe woonvormen zoals het Abbeyfield Zelfstandig Samen Wonen en andere cohousing-vormen bieden een antwoord op deze actuele maatschappelijke noden."*

De bewoners van een Abbeyfieldhuis zijn voornamelijk 55+ers. Abbeyfield richt zich tot mensen die bewust kiezen voor de participatieve woonvorm. Zij zoeken een evenwicht tussen hun privéleven, het leven met anderen en de openheid naar de buitenwereld (www.abbeyfieldvlaanderen.be):

- (opnieuw) genieten van sociale contacten en solidariteit*
 - vrijblijvend deelnemen aan gemeenschappelijke activiteiten*
 - verantwoordelijkheid behouden over zijn eigen leven;*
 - zelfredzaamheid (bij persoonlijke activiteiten, vriendschappelijke en familiale relaties in en buiten het huis)*
 - autonomie (zelf de beslissingen nemen die henzelf of de groep aangaat)*
- Samen willen we een aangenaam, veilig en sociaal verrijkend levenskader creëren.*

Typische kenmerken: zelfstandig, zelfbewust, open naar anderen toe en de wereld, empatisch, ..."

De evolutie in Groot-Brittannië, richting "Abbeyfield-with-cure", wordt in België niet gevolgd. Daarom geeft men veel aandacht aan de differentiatie van leeftijden is, zodat niet iedereen in een bepaald huis in dezelfde periode "oud" is. Men anticipeert momenteel op veroudering door voorrang te geven aan jongere kandidaten (55-60 jaar) bij de keuze van nieuwe kandidaat-bewoners. Dit is een basiselement aan het worden. Abbeyfield Belgium wil daarmee preventief zijn (en blijven).

Abbeyfieldhuizen in België stellen zich dus niet op als een zorginstelling. Er is geen zorg-dimensie in de zin dat het een concurrentie zou vormen voor de zorgsector of de residentiële zorg. Abbeyfield is een schakel die aan preventie doet en mogelijk een opname in een ziekenhuis of woonzorgcentrum wil uitstellen. In die zin is het Belgische model volgens het bestuur van de vzw Abbeyfield Belgium en Abbeyfield Vlaanderen een nieuw model, back to the roots, terug naar de fundamenteën (interview bestuur Abbeyfield, 2014).

3.4 Het ontstaan van een Abbeyfieldhuis

De oprichting van een nieuw Abbeyfieldhuis start met een lokale kerngroep. Deze groep wordt ondersteund door Abbeyfield-medewerkers. Samen zorgen ze voor concretisering van een Abbeyfieldhuis en haar financieringsplan. Hiertoe wordt ook de nodige samenwerking met diverse

partners opgebouwd zoals bijvoorbeeld steden en gemeenten, sociale huisvestingsmaatschappijen, architecten en projectontwikkelaars.

Ook private initiatiefnemers zijn welkom. Eenmaal een groep (kandidaat)bewoners en een Abbeyfieldhuis erkend en gerealiseerd is, gebeurt de opvolging door de lokale Abbeyfield vzw en respectievelijk Abbeyfield Vlaanderen, Wallonië of Brussel.

Ieder Abbeyfieldhuis is een aparte vzw en heeft een eigen identiteit in functie van de initiatiefnemer en in functie van de bewoners zelf. Abbeyfield streeft ernaar te werken met een goed uitgebouwde lokale vzw en met voldoende coaching voor de lokale voorzitter en het team. Men wil kandidaat-bewoners de kans geven elkaar voldoende te leren kennen. Het is ook mogelijk dat kandidaat-bewoners in groep bepaalde vormingen volgen. Dit proces duurt gewoonlijk één tot twee jaar om tot een nieuwe bewonersgroep te komen. Het Zelfstandig Samen Wonen is een project dat door de bewoners onderschreven wordt. Zij worden hierbij ondersteund door Abbeyfield medewerkers.

Als het huis eenmaal is opgestart kunnen kandidaat-bewoners een stage doen vooraleer in het project te stappen. Abbeyfield hecht er belang aan dat de spelregels gevolgd worden en dat de participatie van bewoners evenwichtig verdeeld wordt. Bewoners van een Abbeyfieldhuis schrijven zelf hun reglement van inwendige orde. Bij de instroom van nieuwe bewoners bewaakt Abbeyfield ook dat er een mix is aan leeftijden van de senioren die er wonen: van 55-60-jarigen tot 70-ers. “Levenslang wonen is een blijvende betrachting maar er zijn grenzen zoals in een familie, en moet soms beslist worden voor overplaatsing naar een rust- en verzorgingstehuis”, aldus nog Abbeyfield Vlaanderen vzw.

Hoofdstuk 3

Vraagstelling van het onderzoek

De organisatoren van Abbeyfield in België zijn overtuigd van de meerwaarde van het Abbeyfield-concept. Samen wonen van medioren en senioren, betaalbaar wonen, een context voor mantelzorg, microsolidariteit, een link met buurtprojecten, het verhogen van langdurige autonomie, en een antwoord op eenzaamheid, staan hier centraal. In dit kortlopende onderzoeksproject zal LUCAS nagaan in welke mate de meerwaarde ook door de bewoners erkend wordt. Nieuwe samenlevingsvormen, waar wederzijdse zorg centraal staat, kunnen ons immers leren waar de sterktes en waar de knelpunten liggen en hoe we alternatieve woonmogelijkheden voor senioren beter kunnen ondersteunen.

Het doel van deze kwalitatieve studie is met andere woorden het toetsen van de basisprincipes van de organisatie aan de beleving van de huidige en toekomstige bewoners.

Op basis van het Vademecum en een interview met de delegatie van de Vzw's Abbeyfield Belgium, Vlaanderen en Wallonië, kwamen de onderzoekers tot een lijst van samenhangende kenmerken en doelstellingen van Abbeyfieldhuizen in België. Deze situeren zich op verschillende niveaus: overkoepelend, de organisatie, het huis in relatie met de omgeving, de interrelationele aspecten in het huis, en de individuele aspecten (zie verder).

In voorliggend onderzoek worden deze kenmerken en doelstellingen, met name de principes zoals gedistilleerd uit het Vademecum, het concept en de visie van het bestuur, getoetst aan de perceptie en de ervaring van de huidige bewoners en de verwachtingen van toekomstige bewoners.

Dit wordt verder geconcretiseerd in drie onderzoeksvragen die met deze studie worden beantwoord:

- Vraag 1. Wat zijn de doelstellingen en meerwaarde van Abbeyfield en worden ze ook onderschreven en zo ervaren en beleefd door de bewoners zelf?
- Vraag 2. Hoe verloopt het beslissingsproces van een (kandidaat-)bewoner om te komen wonen in een Abbeyfieldhuis? Hoe verloopt het aanvaardingsproces van een nieuwe bewoner door de groep?
- Vraag 3. Hoe krijgen samen-wonen, zorgen voor elkaar en zelfbeheer concreet en dagdagelijks vorm in een Abbeyfieldhuis?

Voor het beantwoorden van deze drie vragen wordt vertrokken vanuit de visie van het bestuur en de feitelijke afspraken zoals vastgelegd in het Vademecum. Hoofddoel van het onderzoek is na te gaan hoe deze drie aspecten worden beleefd en ervaren door de (kandidaat-)bewoners.

Hoofdstuk 4

De onderzoeksmethode

1 Inzicht in kernprincipes en visie van Abbeyfield

1.1 De documentanalyse

Om inzicht te verwerven in de kernprincipes van het Abbeyfieldconcept, werd in eerste instantie het Vademecum geraadpleegd. Het Vademecum is de basistekst van Abbeyfield Belgium en beschikbaar in het Frans. Abbeyfield Vlaanderen schreef op basis daarvan de Nederlandstalige versie uit. Deze tekst definieert wie zij zijn, beschrijft de filosofie en de principes van Abbeyfield en bevat ook een handvest. Daarnaast beschrijft het Vademecum de visie van Abbeyfield Belgium/Vlaanderen op “het Abbeyfield-huis” en het legt de basiselementen vast van de werking van een Abbeyfieldhuis, zoals de bewonersraad, de berekening van de kostprijs, het beheer van het huis, de bewoners en de toelatingsprocedure, en het aspect vrijwilligerswerk. Naast een antwoord op de “veel gestelde vragen”, vindt men er ook tips voor de oprichting van een Abbeyfieldhuis. In het Vademecum van Abbeyfield Belgium vindt men ook beheersmatige aspecten terug van de vzw-structuur en de onderlinge verhoudingen met de regionale Vzw’s en de huis-Vzw’s.

Een tweede basisdocument om de geest en werking van Abbeyfield in België te begrijpen, is het verslagboek van het eerste Colloquium, op 6 december 2002, “Van idealisme tot realisme, Abbeyfield, een thuis voor senioren”.

In september 2014 schreef Abbeyfield Vlaanderen een Visienota Abbeyfield Vlaanderen, met betrekking tot het onderzoek over de maatschappelijke relevantie van het Abbeyfieldwonen, de impact op bewoners en de buurt.

Tot slot werden ook de websites van Abbeyfield Belgium en Abbeyfield Vlaanderen geraadpleegd.

1.2 Het interview met de bestuurders

Op 16 december 2014 vond een interview plaats met vier bestuurders van Abbeyfield Vlaanderen, van Abbeyfield Belgium en van een Abbeyfieldhuis. Naast vragen rond hun persoonlijk engagement in Abbeyfield, peilden de onderzoekers naar de betekenis en de kernwoorden in de definitie van Abbeyfield. De onderzoekers vroegen ook naar het ontstaan en de evolutie van zowel Abbeyfield Belgium als Abbeyfield Vlaanderen. Er werd gepeild naar de verschilpunten met Abbeyfield UK en eventuele verschillen tussen Abbeyfield Vlaanderen en Belgium. De onderzoekers vroegen te schetsen hoe een Abbeyfieldhuis gewoonlijk ontstaat en zich organiseert. Zij vroegen naar de meerwaarde en knelpunten in het Abbeyfieldconcept in België. Men ging dieper in op het aspect van de leeftijd van de bewoners en wat eventuele bevorderende en belemmerende factoren zijn in een Abbeyfieldhuis. Tot slot vroeg het onderzoeksteam waar de bestuurders van dromen m.b.t. de verdere ontwikkeling van Abbeyfield in België.

2 Het perspectief van de bewoners en de kandidaat-bewoners

Voor het beantwoorden van de drie hoofdvragen in deze studie, met de focus op het perspectief van de bewoners en de kandidaat-bewoners, zijn op verschillende manieren gegevens verzameld. Tijdens een bezoekdag aan elk Abbeyfieldhuis, combineerde de onderzoeker een focusgroep, individuele interviews en participatieve observatie. Daarnaast werd een gestructureerde schriftelijke vragenlijst gebruikt zowel voor bewoners als voor kandidaat-bewoners. Alle informatie en inzichten zijn met het onderzoeksteam besproken.

2.1 Bezoek Abbeyfieldhuizen

Begin 2015 bracht de onderzoeker een dag door in elk van de vier² Abbeyfieldhuizen die er momenteel zijn in België. Telkens startte de dag met een focusgroep, gevolgd door enkele individuele interviews. Participerende observatie kon plaatsvinden tijdens de gezamenlijke lunch aangeboden in Namen en in Lixhe-Visé. Deze dagen van dataverzameling bij de bewoners vonden plaats in januari en februari 2015.

2.2 De focusgroepen met bewoners

Elk bezoek aan een Abbeyfieldhuis startte met een focusgroep. Dit was een gesprek gedurende ongeveer anderhalf uur, met de aanwezige bewoners die beschikbaar en bereid waren deel te nemen. Deze deelname werd voorbereid door de coördinator van het huis, die de bewoners inlichtte en vroeg om zich vrij te maken en deel te nemen. In totaal participeerden twintig mensen aan deze focusgroepen: telkens vijf bewoners in Martin-Pêcheur en in Entre-Voisin, telkens vier bewoners in Tour de Table en in Jean Remacle de la Tour. In dit laatste huis namen ook een vrijwilliger en een kandidaat-bewoner deel aan de focusgroep.

Deze focusgroep werd geleid door de onderzoeker aan de hand van een leidraad, en werd ook volledig opgenomen. De onderzoeker beluisterde de opname nadien en schreef het gesprek volledig uit.

Na de openingsvraag waarin de onderzoeker vroeg waarom men Abbeyfield zou aanraden aan een mogelijk nieuwe bewoner en wat daarin volgens hen persoonlijk de belangrijkste punten zijn, ging de focusgroep over tot een aantal stellingen, waarbij de bewoners zich eerst uitspraken als zijnde akkoord, niet akkoord of twijfelend (aan de hand van kleurenkaartjes groen, oranje en rood), waarna iedereen beurtelings de kans kreeg om zijn mening te verduidelijken. De 4 stellingen zijn de volgende:

Stelling 1: Een nieuwe bewoner dient sociaal te zijn en zich te engageren in de groep. Iemand die zich afzondert, is geen goede medebewoner van een Abbeyfieldhuis.

² Abbeyfield telt sinds mei 2015 vijf huizen. In Perwez werd een nieuw huis geopend met de naam “Maison Au Blanc Bwès Perwez”. De bewoners van dit huis zijn niet betrokken bij dit onderzoek. Het huis was namelijk nog niet geopend begin 2015, wanneer de gegevensverzameling in het kader van dit onderzoek heeft plaats gevonden.

Stelling 2: Een nieuwe Abbeyfieldbewoner moet zich engageren t.a.v. de andere bewoners, en daar hoort mantelzorg soms bij.

Stelling 3: Een nieuwe bewoner moet beseffen dat dit een leefgemeenschap is, en dat men zich moet houden aan gemaakte afspraken.

Stelling 4: Een nieuwe bewoner moet zich ook engageren t.a.v. de lokale gemeenschap of de buurt. Samenwerking met hen is een essentiële opdracht van Abbeyfield.

Na dit stellingen spel, werd de focusgroep afgesloten met een vraag naar de toekomst van Abbeyfield.

2.3 De semi-gestructureerde interviews met bewoners

Na de focusgroep werd met een aantal bewoners beurtelings een individueel, semi-gestructureerd interview afgenomen. Een interview duurde een half uur tot een uur. Ook deze interviews werden opgenomen met een opnametoestel en daarna herbeluisterd. De onderzoeker schreef ook deze interviews volledig uit. In totaal werden negen individuele interviews afgenomen, met twee bewoners in Martin-Pêcheur, drie in Entre-Voisin en drie in la Tour de Table en met één bewoner in Jean Remacle de la Tour.

De interviewleidraad bestond uit volgende items:

- Wat maakt het wonen in een Abbeyfieldhuis voor u “anders” dan in een eigen appartement of huis wonen?
- Voelt u zich hier thuis?
- Wat maakt het leven in een Abbeyfieldhuis toch soms wat moeilijker?
- Wat waren je drie belangrijkste drijfveren om naar dit AB-huis te verhuizen?
- Wat vond je het moeilijkst om “achter te laten”?
- Hebt u al meegemaakt dat er een nieuwe bewoner bij kwam? Hoe verliep de procedure om een nieuwe bewoner op te nemen?
- Voor wie is AB volgens u geschikt, en wie past er zeker niet?
- Wat vindt u van de samenstelling van de groep?
- Samenwonen betekent ook dat men het niet altijd met elkaar eens is en dat er soms andere meningen zijn. Misschien zelfs grotere of kleinere conflicten. Kan u daarvan een voorbeeld geven?
- Jullie doen een aantal activiteiten gezamenlijk. Welke zijn dat zoal?
- U beschikt hier over een eigen appartement. Een kleine studio. Vindt u dat u over voldoende ruimte beschikt? Vindt u dat u voldoende privacy heeft?
- Bent u van plan in dit ABF-huis te blijven wonen indien/zolang uw gezondheidstoestand het toelaat?
- Wat zal er gebeuren op het moment dat u té zorgbehoevend zou worden om hier te blijven wonen? Anticipeert u hierop? Welke oplossingen voorziet u? Wanneer word je als bewoner van dit huis té zorgbehoevend om hier te kunnen blijven?

2.4 De gestructureerde vragenlijst voor bewoners

Op het einde van het focusgroepgesprek ontvingen alle bewoners een schriftelijke vragenlijst met een voorgefrankeerde envelop. De huiscoördinator werd gevraagd ook aan de afwezige bewoners een schriftelijke vragenlijst te bezorgen met de vraag deze ingevuld terug te sturen. Op die manier werden achttien vragenlijsten ingevuld teruggestuurd naar de onderzoeker. Zes bewoners van Martin-Pêcheur vulden de schriftelijke vragenlijst in, vier bewoners van Tour de Table en eveneens vier bewoners van Jean Remacle de la Tour, en drie bewoners tenslotte van Entre-Voisins.

De vragenlijst voor de bewoners van een Abbeyfieldhuis bestond uit drie delen: Het proces van verhuizen en kiezen voor Abbeyfield, de ervaringen nu in Abbeyfield en tot slot enkele persoonlijke kenmerken.

Tabel 2. Onderzoeksdeelname van bewoners Abbeyfieldhuizen

Abbeyfieldhuis en onderzoeksdatum	Aantal bewoners van het Abbeyfieldhuis	Aantal appartementen	Aantal deelnemers aan de focusgroep	Aantal deelnemers aan individuele interviews	Aantal respondenten vragenlijst bewoners
Martin-Pêcheur Watermaal 29/01/2015	9	9 (volzet)	5 bewoners	2 bewoners	6 bewoners
Entre-Voisins Etterbeek 10/02/2015	6	8 (2 vrij)	5 bewoners	3 bewoners	3 bewoners
Tour de Table Namen 12/02/2015	6	8 (2 vrij)	4 bewoners	3 bewoners	4 bewoners
Jean Remacle de la Tour Lixhe-Visé 19/02/2015	7 + 1 kandidaat-bewoner	8 (1 vrij)	4 bewoners 1 kandidaat-bewoner 1 vrijwilliger	1 bewoner	4 bewoners
TOTAAL	29		20	9	18

2.5 De gestructureerde vragenlijst voor kandidaat-bewoners

De kandidaat-bewoners ontvingen een schriftelijke vragenlijst digitaal, op hun emailadres. Dit gebeurde via de coördinator van Abbeyfield Vlaanderen vzw. De onderzoeker ontving zowel per post als digitaal achttien ingevulde vragenlijsten van kandidaat-bewoners. Er waren zeven respondenten van de startgroep uit Antwerpen, vijf van de startgroep uit Leuven, drie uit Mechelen, één respondent is een kandidaat voor het huis in Lixhe-Visé. Deze kandidaat participeerde ook aan de focusgroep in dat huis. Niemand vulde een vragenlijst in van de startgroep in Gent. Twee respondenten vulden deze vraag niet in.

Tabel 3. Aantal respondenten Vragenlijst kandidaat-bewoners

Startgroep	Respondenten
Antwerpen	7
Gent	0
Leuven	5
Mechelen	3
Onbekend	2
Stagiair in huis te Lixhe-Visé	1
Totaal	18

De vragenlijst voor kandidaat-bewoners van een Abbeyfieldhuis bestond uit drie delen, met name het proces van kiezen voor Abbeyfield, de verwachtingen ten aanzien van het toekomstig Abbeyfieldhuis en enkele achtergrondgegevens.

Hoofdstuk 5

Beschrijving van deelnemende Abbeyfieldhuizen en hun bewoners

1 De organisatie van een Abbeyfieldhuis als een aparte vzw

Het Vademecum bepaalt dat elk huis gevestigd wordt als rechtspersoon, met het juridisch statuut van vereniging zonder winstoogmerk (vzw) of coöperatieve vennootschap met sociaal oogmerk. De bewoners zijn effectieve leden van de vereniging of vennootschap. De vereniging is meestal huurder van het gebouw waarin de woningen zich bevinden. De vzw kan ook eigenaar zijn.

Elk Abbeyfieldhuis wordt beheerd door een afzonderlijke vzw met een externe voorzitter. De helft van de leden van de vzw van het huis zijn de bewoners. Dit is belangrijk in het kader van zelfbeheer. De voorzitter en de andere leden zijn externen, dikwijls vanuit de lokale gemeenschap. De voorzitter is “neutraal”. Eén lid van de lokale vzw is ook lid van de vzw Abbeyfield Belgium (Interview Bestuursleden, 2014).

De Raad van Bestuur ziet toe op de naleving van de statuten en de richtlijnen van het Vademecum. Bij financiële problemen treedt de beheerraad op (Interview Bestuursleden, 2014).

Het Vademecum beschrijft het woonproject in een Abbeyfieldhuis als volgt (Abbeyfield Vlaanderen, 2014, 7): *“Een Abbeyfield-huis is een groepswoning van familiale afmetingen. De individuele appartementen (nooit meer dan een vijftiental) omvatten elk een woonkamer met kitchenette, een slaapkamer en een badkamer. In de gemeenschappelijke lokalen beschikt de groep over een keuken, een eetkamer, een woonkamer, een logeerkamer, een washok, enz.*

De bewoners nemen, al naargelang van hun mogelijkheden, actief deel aan de organisatie van hun huis, en worden daarbij geholpen door externe vrijwilligers.

Ze verdelen de lasten en verantwoordelijkheden voor het huis onder elkaar. In sommige huizen wijzen de bewoners een van hen aan als coördinator voor een bepaalde periode (van 3 tot maximum 6 maanden). De bewoners installeren hun eigen meubels in hun woning. Het respect voor het privéleven is gewaarborgd en ze zijn volledig vrij in hun bewegingen. De werkingskosten van het huis worden gedeeld tussen de bewoners. Ze betalen een bijdrage aan de maandelijkse kosten, waarvan het bedrag wordt vastgelegd door de Algemene Vergadering van de vzw.”

Het Vademecum omschrijft omstandig hoe een Abbeyfieldhuis vorm krijgt in al zijn aspecten: woning, kostprijs, beslissingsprocedures in de vereniging en in het huis, beheer van het huis, toelatingsprocedure voor de bewoners, wat als gezondheidsproblemen opduiken, vrijwilligerswerk, tips voor de oprichting van een Abbeyfieldhuis en vaak gestelde vragen.

De Bewonersraad bepaalt welke activiteiten (maaltijden, vergaderingen, enz.) georganiseerd worden voor en door de bewoners, alsook hun frequentie. Hij waakt over de uitvoering ervan (Abbeyfield Vlaanderen, 2014). De Bewonersraad ziet er op toe dat het Reglement van inwendige orde wordt nageleefd. Dit reglement kan verschillen per huis. Dit reglement wordt jaarlijks aangepast al

naargelang nieuwe ontwikkelingen. In de bewonersraad worden zaken afgesproken m.b.t. bijv. dieren, roken, maaltijden. Bij problemen zoeken bewoners eerst zelf een oplossing. Soms schakelt men een extern bemiddelaar in, van de vzw Habitat et Participation, om de gesprekken te begeleiden (“Samenhuizen vzw” in Vlaanderen). Vorming rond geweldloze communicatie wordt ook georganiseerd (Interview Bestuursleden, 2014).

Een Abbeyfieldhuis staat open voor de buurtbewoners. Het neemt deel aan het culturele en sociale leven in de buurt en werkt mee aan acties ter bescherming van het milieu. (Abbeyfield Vlaanderen, 2014).

2 Achtergrondkenmerken van de huidige bewoners en kandidaat-bewoners

Onderstaande tabel biedt een samenvatting van de achtergrondkenmerken van bewoners. Merk op dat deze gegevens zijn samengesteld enkel op basis van de ingevulde vragenlijsten voor bewoners en kandidaat-bewoners en dus niet alle bewoners dekken.

Tabel 4. Achtergrondkenmerken van de bewoners en kandidaat-bewoners die een vragenlijst invulden

Kenmerk	Bewoners (n=18)	Kandidaat- bewoners (n=18)
Geslacht		
Man	4	0
Vrouw	11	18
Niet ingevuld	3	0
Leeftijd		
Vijftigers	0	9
Zestigters	6	7
Zeventigers	8	2
Tachtigers	4	0
Burgerlijke staat		
Ongehuwd	3	5
Gehuwd/samenwonend	2	0
Gescheiden	9	11
Wedu(e)(naar)	4	1
Geen antwoord	0	1
Aantal kinderen		
Geen kinderen	4	6
1 kind	1	1
2 kinderen	5	6
3 kinderen	6	5
4 of meer	2	0
Huidige werksituatie		
Beroepsactief	0	7
Gepensioneerd	14	8
Werkloos	1	1
Andere (combinatie)	0	1
Geen antwoord	4	1
Gezondheidstoestand		
Zeer goed	7	7
Goed	3	9
Redelijk	5	2
Slecht	3	0
Heel slecht	0	0
Hoogste opleiding		
Lager onderwijs	0	0
Lager secundair onderwijs	2	0
Hoger secundair onderwijs	1	5
Hoger onderwijs (hogeschool of universiteit)	12	13
Andere	1	0
Geen antwoord	2	0
Vorige woning was (bewoners) of huidige woning is (kandidaten)		
Een appartement	9	10
Een rijwoning	2	7
Een vrijstaand huis	1	0
Andere	6 ³	1
De vorige (bewoners) of huidige (kandidaten) woning is/was gelegen in		
Een stedelijke omgeving	13	12
Een landelijke omgeving	5	6
Van de woning voorafgaand aan het Abbeyfieldhuis was/is men		
Eigenaar	7	13
Huurder	9	5
Geen antwoord	2	0

³ Loft 90m², gedeelde woning, groepswonen, afgelegen fermette, buitenland, restaurant met logement, half open bebouwing

De meeste bewoners en alle kandidaat-bewoners zijn vrouwen.

Bij de bewoners zijn er twaalf zeventigplussers, bij de kandidaten slechts twee. Bij de kandidaten zijn dan weer negen vijftigers, terwijl er bij de huidige bewoners geen vijftigers zijn.

Qua burgerlijke staat is de oververtegenwoordiging van de gescheiden personen heel duidelijk, respectievelijk negen bewoners en elf kandidaten. Drie bewoners en vijf kandidaten zijn ongehuwd. Vier bewoners en zes kandidaten zijn kinderloos.

Van de bewoners zijn veertien gepensioneerd. Bij de kandidaten is de helft met pensioen, de andere helft voornamelijk beroepsactief.

De meerderheid van de bewoners (tien) en bijna alle kandidaten (zestien) beoordelen hun gezondheidstoestand als goed tot zeer goed.

Opvallend is het hoger onderwijsniveau van de Abbeyfieldpopulatie. Twaalf bewoners en dertien kandidaten hebben een diploma hoger onderwijs (hogeschool of universiteit).

De helft van de bewoners woonden voor ze in een Abbeyfieldhuis gingen wonen in een appartement. Dertien bewoners woonden in een stedelijke omgeving. De helft van de bewoners was huurder, zeven van hen was eigenaar van hun vorige woning.

Tien kandidaten woont momenteel in een appartement. Bij twaalf kandidaten ligt de huidige woning in een stedelijke omgeving. De meeste van hen (dertien) zijn eigenaar van hun huidige woning.

Bijkomend werd aan de huidige bewoners gevraagd naar het aantal jaren verblijf in het Abbeyfieldhuis en de mate van tevredenheid over de sociale contacten die men heeft.

Tabel 5. Aantal jaren verblijf in het Abbeyfieldhuis door de bewoners (n=18)

Aantal jaren	≤ 1	≤ 2	≤ 3	≤ 4	≤ 5	≤ 6	≤ 7	≤ 8	≤ 9	≤ 10	+10
Aantal bewoners	3	1	1	0	5	3	3	0	0	1	1

Het grootste deel van de bewoners verblijft er al tussen de vijf en zeven jaren (11/18), gevolgd door minder dan drie jaren (5/18) en meer dan tien jaren (2/18).

Tabel 6. Mate van tevredenheid van bewoners Abbeyfieldhuis met sociale contacten

Mate van tevredenheid over sociale contacten (n=18)	Helemaal niet	Eerder niet	Onbeslist	Eerder wel	Helemaal wel
Met medebewoners van het Abbeyfieldhuis		2	3	10	3
Met mijn familie (1=geen antwoord)			1	5	11
Met mijn vrienden	1		2	9	6
Met anderen		1	3	10	4
<i>Totaal</i>	<i>1</i>	<i>3</i>	<i>9</i>	<i>34</i>	<i>24</i>

De meeste bewoners zijn tevreden tot heel tevreden over hun sociale contacten, de contacten met de medebewoners scoren iets zwakker dan de contacten met familie, vrienden of anderen.

Aan de kandidaat-bewoners vroeg men ook sinds wanneer men deelneemt aan een startgroep van Abbeyfield (n=18)

Tabel 7. Aantal kandidaat-bewoners volgens aanvangsjaar deelname startgroep

Aanvangsjaar startgroep	2012	2013	2014	2015	Blank
Aantal kandidaat-bewoners	2	1	8	3	4

Hoofdstuk 6

De resultaten

1 Inleiding

Dit onderzoek gaat na of de meerwaarde van het wonen in een Abbeyfieldhuis zoals door het bestuur van Abbeyfield Belgium en Vlaanderen omschreven, ook door de bewoners en de eventuele medewerkers/vrijwilligers⁴ als dusdanig wordt (h)erkend en beleefd. Zijn er andere meerwaarden benoemd door de bewoners? Zijn er mogelijke knelpunten ervaren door de bewoners? Bedoeling is te exploreren in hoeverre Abbeyfieldhuizen in België en Vlaanderen een alternatieve woonvorm voor mediores en senioren kunnen zijn en waar kansen en uitdagingen liggen op verbetering.

2 Doelstellingen en meerwaarde van Abbeyfield

Op basis van het Vademecum en een interview met een aantal bestuursleden van Abbeyfield, maakten de onderzoekers een lijst op van samenhangende kenmerken en doelstellingen van Abbeyfieldhuizen in België. Deze situeren zich op verschillende niveaus: overkoepelend, de organisatie van het huis, het huis in relatie met de omgeving, de interrelationele aspecten in huis, en de individuele aspecten (zie tabel 8).

⁴ Aangezien slechts 1 vrijwillige medewerker deelnam aan de interviews in de huizen, wordt verder enkel gesproken over de bewoners.

Tabel 8. Basisprincipes Abbeyfield volgens de visie van Abbeyfield Belgium, Vlaanderen en Wallonië

Overkoepelend	
1	Oudere staat centraal = de actieve oudere!
2	Waardig ouder worden (fier, gerespecteerd, rol in de maatschappij)
3	Krachtenbenadering
Organisatie	
4	Medezeggenschap als lid van vzw / zelfbeheer
5	Financieel autonoom (& verantwoordelijk)
6	Gebouw is kwaliteitsvol, duurzaam, toegankelijk, veilig (architectuur)
7	Een degelijk, net en veilig huis (domicilie, geen tijdelijke bewoning)
8	Betaalbaarheid
9	Kleinschaligheid (als een gezin)
10	Professionele zorg op eigen initiatief
11	Huiscoördinator (naast externe voorzitter is er interne wisselende bewoner-coördinator)
Relatie met de omgeving	
12	Huis in de lokale gemeenschap verankerd
13	Rol in de samenleving, burgerschap, buurt / vrijwilligerswerk, externe solidariteit en openheid
14	Gelegen in buurt met veel faciliteiten (niet-zorggebonden dienstverlening zoals winkel, openbaar
15	Contact met andere Abbeyfieldhuizen
Interrelationeel	
16	Zich thuis voelen (er gedomicilieerd zijn)
17	Gezelschap hebben (o.a. functie van gemeenschappelijke ruimten)
18	Verantwoordelijkheid & engagement, bijdragen aan de groep vanuit eigen competenties
19	Mantelzorg tussen medebewoners en onderlinge solidariteit
20	Intergenerationeel
Individueel	
21	Zo lang mogelijk onafhankelijk leven (psychisch en fysiek), autonomie
22	Privé-leven behouden (eigen ruimte, eigen kennissen) & jezelf mogen/kunnen blijven
23	Vrijheid
24	Veiligheid
25	Eenzaamheid tegengaan
26	Zichzelf nuttig maken, anderen helpen
27	Langer gezond leven / vermijden of verkorten opname ziekenhuis of woonzorgcentrum

Tijdens het interview met de delegatie van het bestuur, vroegen we wat voor hen de meest essentiële kenmerken waren van Abbeyfield. De volgende kenmerken werden als belangrijkste naar voor geschoven:

Tabel 9. Essentiële kenmerken van Abbeyfield volgens bestuursleden (Interview Bestuursleden, 2014)

Essentiële kenmerken Abbeyfield	Omschrijvingen van Bestuursleden		
Zelfstandigheid	Zelfstandig – eigen appartement	Wederzijds respect	Zelfstandig zijn, individualiteit, respect
Solidariteit	Solidariteit, elkaar helpen	Solidarité	Geen zorgen want er ontstaat mantelzorg
Participatie		Delen van verantwoordelijkheden	Participatie van “light” tot ... “sterker”
Open t.a.v. de buurt		Openheid t.a.v. buitenwereld, de andere	
Familiale sfeer / kleinschaligheid	Samen wonen <-> eenzaamheid en veiligheid		Eenzaamheid – veiligheid
Eigen beheer	Verantwoordelijk voor beheer vzw: zo goed en goedkoop mogelijk		Ieder huis een eigen identiteit
Kenmerken bewoners	Ideaal voor actieve senioren		Actief ouder worden = blijven leren

3 Doelstellingen en meerwaarde van een Abbeyfieldhuis volgens de bewoners

In elke focusgroep gingen de bewoners in op de essentiële kenmerken van het leven in een Abbeyfieldhuis. Deze bevindingen worden aangevuld met zaken uit de individuele interviews, om ze te concretiseren en/of te nuanceren. In de individuele interviews peilden we namelijk naar de persoonlijke betekenis van en de motieven voor het leven in een Abbeyfieldhuis.

Het geheel van hoe bewoners hun leven in een Abbeyfieldhuis ervaren kan worden samengevat in vier kenmerken:

- Ten eerste omschrijven bewoners het leven in een Abbeyfieldhuis als een groepswonen om kleine momenten te delen en niet alleen te zijn, wat ook een gevoel van veiligheid geeft.

- Ten tweede beschrijven de bewoners het wonen in een Abbeyfieldhuis als een persoonlijke verrijking. De participatie aan de groep draagt ook bij aan de zelfontwikkeling.
- Ten derde benoemen de bewoners het belang van het opnemen van verantwoordelijkheid t.a.v. de groep. Deze participatie zorgt ervoor dat men zich nuttig voelt, zich opgenomen weet in de samenleving.
- Ten slotte onderstrepen de bewoners autonomie en respect als rode draad voor het wonen en leven in een Abbeyfieldhuis, als voorwaarde voor het zo wezenlijke “zich vrij voelen”.

Hieronder wordt elk kenmerk beschreven zoals het door de bewoners wordt ervaren.

2.1 Het groepswonen om kleine momenten te delen en niet alleen te zijn: beveiligd wonen

Voor de bewoners van een Abbeyfieldhuis is het delen van kleine momenten, dagdagelijkse menselijke contacten, zich omringd voelen door mensen die men kent en vertrouwt één van de basiskenmerken. Bewoners drukken het uit als een zich omringd weten door een niet-anoniem buurtschap. *“Dit niet-alleen-zijn houdt je in beweging en houdt je weg uit de mogelijke eenzaamheid.”* Dit geeft bewoners enerzijds een gevoel van veiligheid (er is iemand in de buurt als er iets zou zijn) en anderzijds is er de (vrijblijvende) mogelijkheid om kleine momenten, kleine dingen te delen. Op de vraag of men zich thuis voelt in het Abbeyfieldhuis, antwoorden de meeste bewoners volmondig ja.

Het wonen in een Abbeyfieldhuis kan een oplossing zijn voor de eenzaamheid. Bewoners vermelden toch soms ook klikjesvorming en kwaadsprekerij, waardoor men zich uitgesloten voelt. Velen worden aangetrokken door het delen (van dagelijkse activiteiten), de uitwisseling (van ideeën), de beschikbaarheid van burens, maar sommigen stellen in de praktijk ook vast dat dit ook veeleisender is dan alleen wonen en leven.

Bewoners steken niet onder stoelen of banken dat er materiële voordelen zijn aan het wonen in het Abbeyfieldhuis, zoals het feit dat men een kwaliteitsvol(ler) appartement betreft, minder zwaar of groot in onderhoud, in een veilige omgeving. Sommige bewoners wijzen op het feit dat de kinderen geruster (of minder ongerust) zijn als de ouder wordende, alleenstaande ouder niet alleen woont. Zij werden door de kinderen sterk aangemoedigd om in een Abbeyfieldhuis te gaan wonen. Andere bewoners benoemen Abbeyfield als een periode tussen het gezinsleven en werk enerzijds, en het oud zijn anderzijds, waarin men ten volle wil profiteren van zijn vrijheid en autonomie.

2.2 Het groepswonen als persoonlijke verrijking: participatie en zelfontwikkeling

2.2.1 Participatie en zelfontwikkeling

De groep van medebewoners wordt in principe gezien als verrijkend, als een uitdaging, als beweging en evolutie. Een motief om in een Abbeyfieldhuis te wonen is enerzijds het feit dat men als mens sociaal een functie heeft, zich nuttig voelt en anderzijds om zichzelf te ontwikkelen. Het is dus belangrijk dat de groep toelaat om zichzelf te blijven en iedereen stimuleert om zichzelf verder te ontwikkelen. Participatie is dan ook essentieel, in de zin van: bekijken wat men zelf kan inbrengen in

de groep. Het verrijkende primeert hier op de mantelzorg of de onderlinge hulp. Er wordt zelden gesproken van een streven naar een familiale sfeer of een sfeer “zoals in een gezin”. Een sfeer van solidariteit en openheid is wel een voorwaarde om een verrijkende groep te vormen.

Een bewoner formuleerde het als volgt: *“Als het “elk voor zich” is, dan gebeurt er niets.”*

Iemand anders formuleert het zo: *“Op je 60-ste heb je nog één derde van je leven voor je liggen. Dit kan een heel interessante periode zijn om jezelf te ontwikkelen. Dit kan je best als je niet alleen bent.”*

2.2.2 Een fragiel evenwicht

Bewoners benadrukken de ontmoeting, de onderlinge hulp, het vertrouwen en het respect. Toch is er ook confrontatie, botsing van verschillende waarden, soms het overschrijden van regels of het niet nakomen of anders interpreteren van gemaakte afspraken. Deze botsingen zijn ook verrijkend voor zichzelf. Hier verwijst men naar het aanleren van de vaardigheid van geweldloze communicatie en de ondersteuning door de bemiddelaars.

“Abbeyfield is een utopie. Een formidabele utopie. De theorie is fantastisch. De realisatie is een fragiel evenwicht: zeker op sociaal, relationeel vlak moet je heel waakzaam zijn. Praten is soms nodig zodat de situatie niet verder achteruit gaat. Het is moeilijk om het goede moment te vinden om te praten. “Habitat et participation asbl” speelt hier een goede rol vanuit hun neutralere positie. Een externe begeleider is heel belangrijk hierbij. Zij komen 3 keer per jaar, in elk huis is dit nu ingevoerd.”

Andere bewoners vinden de gesprekken te weinig open en spontaan en te oppervlakkig aan tafel. Men mist openheid en diepgang in de gesprekken. Wie maatschappelijk engagement of een gemeenschappelijk project gericht naar buiten toe zoekt, is teleurgesteld. Zij vinden hun medebewoners soms individualistisch. Andere bewoners onderstrepen het interessante van de diversiteit in de groep, zoals op het vlak van levenservaringen, ervaringen in het buitenland, diverse interessegebieden, Opgemerkt zij hier wel dat deze groep slechts in zekere mate divers is. Het gaat hier o.i. niet over diversiteit in termen van multiculturaliteit of intergenerationele aspecten.

2.2.3 Op je eigen manier kunnen deelnemen aan de groep

Iedereen moet op zijn eigen manier kunnen deelnemen aan de groep. Ieder heeft een eigen visie op samen-leven en je kunt die visie niet opleggen. Participeren aan de groep veronderstelt wel een openheid naar anderen toe. Bovendien is men nodig om dingen te doen, taken op te nemen in huis. Minimaal betekent het af en toe momenten delen, en vriendelijk zijn. Maar leren samenleven vraagt tijd. “Sociaal zijn” is hier dan ook geen relevant criterium, een open en respectvolle houding daarentegen wel, een zoeken wat men kan betekenen voor de medebewoners en het huis.

Een bewoner gaf als voorbeeld: *“Iemand die verlegen is, kan na een tijdje op een heel goede manier deelnemen aan de groep”.*

2.2.4 Het verlangen alleen te zijn ook respecteren

Zich afzonderen, het verlangen alleen te zijn, wordt gerespecteerd en getolereerd. Er zijn veel redenen om zich te isoleren. Men heeft het geestelijk of fysisch nodig. Men is depressief of heeft zorgen. Het lukt niet om te zeggen wat men wil. Medebewoners zullen wie zich isoleert, benaderen om na te gaan waarom de bewoner zich afzondert, om hem/haar te kunnen helpen én ook om het zelf te kunnen plaatsen. Het heeft nl. een invloed op de samenhang en de taakverdeling in de groep.

Zolang dit zich willen afzonderen tijdelijk is, wordt dit gerespecteerd. Maar als het is omdat men zo is, omdat men vooral verlangt om alleen te zijn, past men volgens de bewoners niet in Abbeyfield: *“Als iedereen op zich blijft, gebeurt er niets meer.”*

2.3 Het wonen in groep vraagt het opnemen van verantwoordelijkheid

Het opnemen van verantwoordelijkheid is volgens de bewoners een derde essentieel kenmerk of functie van een Abbeyfieldhuis. Er wordt een appèl gedaan op de competenties. Men kan ervoor kiezen deze in te zetten in het huis en voor de groep. Deze sociale functie maakt dat de bewoner zich (terug) opgenomen weet in de samenleving.

Een stap verder is het realiseren van gezamenlijke projecten en activiteiten, dit vanuit het perspectief van: *“Wat kan ik inbrengen?”*. Bewoners hebben dan samen een gedeeld doel of project waarvoor ze zich inzetten. In één huis is deze dimensie quasi nihil (men stelt daar dan ook expliciet dat men er niet woont in de geest van Abbeyfield); in een ander huis is deze dimensie heel sterk aanwezig, althans embryonaal. Men hoopt er een goede ploeg te kunnen vormen voor een gezamenlijk project in het gebouw en het omliggende park. Maar ook daar benadrukt men dat men activiteiten samen zal uitwerken en samen zal beslissen, en dat een activiteit maar doorgaat met unaniem akkoord van alle bewoners.

2.4 Autonomie en respect als voorwaarde voor vrijheid

Autonomie is de rode draad in alle gesprekken met de bewoners. Het feit onafhankelijk te zijn is het allerbelangrijkste principe in huis. De persoon moet (en wil) autonoom zijn en zijn plan kunnen trekken. Hij mag geen last zijn voor de anderen en wil ook zeker geen last zijn voor de anderen. Meer dan één bewoner onderstreept dit. Zich vrij voelen is heel belangrijk voor de bewoners. Om dat mogelijk te maken is respect hebben voor de ander regel nummer één. Het installeren en behouden van een eigen thuis op het eigen appartement maakt hier deel van uit, evenals het aspect van zelfbeheer. Hieronder verstaat men het feit dat het samen-wonen en de interne organisatie samen uitgewerkt worden. Afspraken, regels, activiteiten, ... worden samen beslist en vastgelegd in een huishoudelijk reglement waar men zelf meester van is, en dat niet van bovenaf is opgelegd.

4 Motieven, beslissing en effectieve intrek in een Abbeyfieldhuis

In de interviews werd gepeild naar:

- de persoonlijke drijfveren om te verhuizen naar een Abbeyfieldhuis, en naar wat moeilijk was om achter te laten;
- de ervaringen met de opnameprocedure van een nieuwe bewoner;
- wie men geschikt en niet geschikt acht om in een Abbeyfieldhuis te komen wonen;
- welke persoonskenmerken van belang zijn i.v.m. de samenstelling van de groep.

In de vragenlijsten werd gevraagd naar de redenen om te verhuizen, de eigen woning te verlaten en te kiezen voor een Abbeyfieldhuis.

4.1 Persoonlijke drijfveren: motieven om te verhuizen en om te kiezen voor een Abbeyfieldhuis

De drijfveren om te verhuizen naar een Abbeyfieldhuis zijn voor elke bewoner uniek. Toch kunnen ze gegroepeerd worden in de aantrekkingskracht van het concept van het Abbeyfieldwonen, redenen van eerder materiële aard, en eerder externe redenen, zoals negatieve omstandigheden in de voormalige woonsituatie of -omgeving. Dit werd bevraagd tijdens het individueel interview met de bewoners en kwam ook aan bod in de schriftelijke vragenlijsten zowel naar bewoners toe als naar kandidaten in een open vraag.

De **aantrekkingskracht van het concept van Abbeyfield** komt zeker bij de kandidaat-bewoners sterk naar voor. Zij vernoemen de combinatie van apart wonen en activiteiten delen, het gezelschap, een rustige vorm van samenwonen met leeftijdsgenoten, veilig, het gemeenschapsgevoel met goed nabuurschap. Ook benoemen zij het engagement om voor elkaar te zorgen en de geruststelling op lange termijn. Het mooie om samen te leven trekt aan, met de nodige privacy en in elkaars nabijheid. Een kandidaat-bewoner noemt Abbeyfield een betaalbare vorm van cohousing. Er zijn geen voorwaarden op vlak van eigendom of inkomen.

In de interviews met de bewoners kwamen ook zaken aan bod zoals de wens verantwoordelijkheid op te nemen, te investeren in de groep, het gemeenschapsleven als stimulans; de structuur waar bij elk lid van het koppel iets vond wat aansloot bij de eigen interesse.

De **materiële redenen** kunnen samengevat worden onder de noemer “op zoek zijn naar een geschikte(re) woonst:

- Op zoek naar woonst na werk en verblijf in buitenland
- Zocht een woonst (moest om gezondheidsredenen weg uit groepswonen met dakloze gezinnen: dit engagement veroorzaakte op den duur uitputting door overbelasting)
- Eigen huis was verkocht na verblijf met echtgenoot in rusthuis
- Moest weg uit huis na renovatie
- Zocht een beter appartement (niet koud en niet lawaaiig)
- Huis en tuin te zwaar in onderhoud en organisatie

- Overlijden of scheiding
- Dichter bij elkaar wonen én toch apart, zonder auto nodig te hebben (koppel)

Andere, **externe redenen** zijn bijvoorbeeld het weg willen uit een onveilige, snobistische buurt naar een veilige en gekozen entourage, of de wil van een ongeruste dochter, die zich zorgen maakt om de veiligheid en de eenzaamheid van haar moeder op 75 jaar.

Bij de kandidaten komen minder materiële drijfveren naar voor, maar toch ook de onaangepaste woning (trappen, te duur, te groot, te ver). De huidige woning wil men meestal verlaten vanuit het verlangen te delen, niet alleen ouder willen worden, gezelschap hebben, leven op een duurzame, ecologisch verantwoorde manier.

Bij de bewoners die een vragenlijst invulden, vinden we deze redenen ook terug, zoals de eenzaamheid, het verlangen naar een nieuw project, meer activiteit en veiligheid. Maar hier vallen de materiële drijfveren toch meer op, net zoals in de interviews met de bewoners.

De zaken die **moeilijk waren om achter te laten**, eenmaal de beslissing tot verhuizen genomen, zijn voor elke bewoner anders. De meeste zaken die hier werden vernoemd, situeren zich op het **materiële** vlak. Sommige bewoners geven aan niets achtergelaten te hebben. Voorbeelden hiervan zijn iemand die werk kwijt was in het buitenland, of iemand die meewoonde met de zieke echtgenoot in het woonzorgcentrum waarna het huis verkocht was. Anderen hebben echt geworsteld met de enorme verenging van hun leefruimte, waardoor ze veel van hun dierbare bezittingen hebben moeten achterlaten. Sommigen missen het comfort van een vaatwasmachine, een tuin, verschillende zitplaatsen, de zon. Iemand kon 2 katten niet meenemen omdat er geen balkon is en de ruimte te klein. Ten slotte is er ook iemand die het wonen in het Abbeyfieldhuis combineert met verblijf in de zomer bij zoon in ouderlijk huis.

Terugblikkend op het verleden, blijkt voor veel bewoners het verhuizen naar Abbeyfield een verandering te zijn op een moment in hun leven waarop men dit nodig had. Het is een opportuniteit die zich aandient op een moment van een breuklijn in het leven. Breuklijnen waardoor men uit de structuur, uit het vakje valt waar men lang in heeft gefunctioneerd. Dit kunnen heel verschillende dingen zijn, zoals geen job meer hebben, terugkomen uit het buitenland, een kleindochter verliezen, een faillissement meemaken,

In de **schriftelijke vragenlijst** vroeg men bewoners en kandidaten bij **twalf mogelijke redenen** om te verhuizen en voor een Abbeyfieldwoning te kiezen, naar de mate waarin deze redenen meespeelden.

Tabel 10. Redenen voor het verhuizen naar een Abbeyfieldhuis volgens bewoners en kandidaat-bewoners
(Mediaanscore op een schaal van 1=helemaal niet tot 5=helemaal wel)

Speelden deze redenen mee?	Bewoners (n=18)	Kandidaat-bewoners (n=18)
Mijn vorige huis was te groot voor mij	1	3,5
Ik was op zoek naar een nieuwe woning	2	2,5
Mijn vroege woning lag te ver van voorzieningen en diensten	1	1
Ik wilde een nieuwe levensfase beginnen	4	4
Ik wilde mijn toekomst in handen houden door een opname in woonzorgcentrum te vermijden	4	4
Ik wilde niet meer alleen leven	4	4
Ik voelde me onveilig	2	1
Ik voelde me eenzaam	3	2
Mijn vorige woning werd te duur	1	1,5
Ik wilde tegelijk mijn privéleven behouden en gezelschap hebben	5	5
Ik wilde mezelf nuttig maken en anderen helpen	4	4,5
Ik wilde zo lang mogelijk onafhankelijk blijven	5	5

Volgende redenen springen er zowel voor de huidige bewoners als voor de kandidaten uit:

- Ik wil tegelijk mijn privéleven behouden en gezelschap hebben.
- Ik wil zo lang mogelijk onafhankelijk blijven.
- Ik wil mezelf nuttig maken en anderen helpen.
- Ik wil een nieuwe levensfase beginnen.
- Ik wil mijn toekomst in eigen handen houden door een opname in het woonzorgcentrum te vermijden.
- Ik wil niet meer alleen leven.

4.2 Onderschrijven van waarden en kenmerken van Abbeyfield

In de vragenlijsten voor de bewoners en voor de kandidaat-bewoners werden de mate van belangrijkheid en de mate van realisatie van vijftien kenmerken van een Abbeyfieldhuis bevraagd (bij de kandidaten enkel de mate van belangrijkheid).

Tabel 11. Realisatie en belangrijkheid van waarden en kenmerken van Abbeyfield volgens bewoners en kandidaat-bewoners

(Mediaanscore op een schaal van 1=helemaal niet tot 5=helemaal wel)

		Bewoners (n=18)		Kandidaat-bewoners (n=18)
		Realisatie van waarde/kenmerk	Belang van waarde/kenmerk	Belang van waarde/kenmerk
1	Een Abbeyfieldhuis is betaalbaar.	4	5	4,5
2	Een Abbeyfieldhuis is in goede staat en goed onderhouden.	5	5	5
3	In een Abbeyfieldhuis wonen niet meer dan 10 mensen.	5	5	3
4	Een Abbeyfieldhuis is huiselijk.	3	4	4
5	In de buurt van een Abbeyfieldhuis liggen veel voorzieningen en diensten.	5	5	5
6	Een Abbeyfieldhuis is open t.a.v. de buurt.	4	4	4
7	Een Abbeyfieldhuis is deel van een overkoepelende vzw.	5	4	4
8	In een Abbeyfieldhuis worden de bewoners waardig ouder.	4	5	5
9	In een Abbeyfieldhuis blijven de bewoners actief.	4	5	4
10	In een Abbeyfieldhuis wonen verschillende leeftijden samen.	4	4	5
11	Bewoners kiezen zelf met wie ze samenwonen.	4	5	4
12	De bewoners maken zelf afspraken met elkaar, organiseren zelf het huishouden.	5	5	5
13	De bewoners zijn solidair met elkaar.	4	5	4,5
14	Bewoners van een Abbeyfieldhuis behouden hun privéleven.	5	5	5
15	Samenwonen zorgt voor een gevoel van veiligheid.	4	4	4,5

Er is geen uitgesproken verschil in de mate van belangrijkheid van de kenmerken. Alle kenmerken worden voornamelijk als belangrijk of heel belangrijk en gerealiseerd beoordeeld, zowel door de bewoners als door de kandidaten. De bewoners geven het kenmerk “Een Abbeyfieldhuis is huiselijk.” een lagere score wat betreft de mate van realisatie.

4.3 Procedure van kennismaken en opnemen van nieuwe bewoner

De onderzoekers stellen vast dat het samen groeien naar de start van een nieuw huis helemaal anders is dan het instappen van een nieuwe bewoner in een bestaande, reeds gevormde groep.

Zoals in de startgroepen nu in Vlaanderen, kwamen een tiental jaren geleden de startgroepen samen voor de huizen in Etterbeek, Watermaal en Namen⁵. Enkele bewoners van het eerste uur vertellen over de periode vooraleer het huis klaar was om in te gaan wonen. Men groeit samen naar de start van een nieuw huis. De groep vormt zich gaandeweg. Droom en werkelijkheid worden afgetast. Men vindt elkaar in het gezamenlijk project, het huis dat gebouwd of gerenoveerd wordt. Men helpt mee de basisteksten uitschrijven, men droomt samen van wat het kan worden. Zo getuigt iemand dat er in het begin (10 jaar geleden) een gezamenlijk project was, maar nu niet meer. Nu is de wil er niet meer bij de huidige bewoners, of de mogelijkheden zijn er niet meer wegens verminderde gezondheid.

In het Vademecum wordt de procedure beschreven voor het selecteren en aanvaarden van een nieuwe bewoner. Er zijn verschillen per huis. In de interviews vroeg men hoe bewoners en kandidaten de procedure van kennismaken met en opnemen van een nieuwe bewoner beleven. Niemand betwist het belang van elkaar te leren kennen vooraf, te weten wie men in huis haalt. Er is een filter nodig.

Er zijn ook een aantal belangrijke kanttekeningen gemaakt door de bewoners bij de procedure.

De eerste opmerking betreft de periode van een tweetal weken van inwonen van de kandidaat in het huis, alvorens te beslissen (de zogenaamde “stage”). Verschillende bewoners halen aan dat deze stageperiode destabiliserend en ontredderend kan zijn voor iemand. De persoon is zijn structuur in de dag en ankerpunten in de omgeving kwijt, hij/zij heeft niets te doen en bovendien is er meestal niemand thuis overdag. Psychologisch is dit best zwaar, aldus sommigen. Daarom stellen sommige bewoners voor de periode in te korten tot één week. Iemand vindt dat elkaar ontmoeten en met elkaar praten veel zinvoller is dan een week in het huis te verblijven. Daarom stelt die als alternatief voor dat een geïnteresseerde kandidaat een tiental gezamenlijke momenten en activiteiten in huis zou meemaken gedurende een relatief korte periode.

Het bezoek aan de arts en de maatschappelijk werker zoals voorgesteld in het Vademecum, stellen de bewoners niet in vraag. Het hangt af van de persoonlijkheid van de voorzitter en de secretaris van het huis en welke rol zij opnemen in de instaprocedure. Een motivatiebrief t.a.v. de voorzitter van het huis is evenwel onontbeerlijk, vinden de huidige bewoners.

Daarnaast bestaat ook de druk om geen appartementen vrij te laten staan, omdat dit de maandelijkse kostprijs voor de huur verhoogt. Men herverdeelt namelijk de lasten over de aanwezige bewoners. Een

⁵ Het huis in Lixhe-Visé bevindt zich momenteel in een periode van heropstart met een grotendeels nieuwe groep. De onderzoeker heeft niemand geïnterviewd van de oorspronkelijke groep.

appartement mag dan ook niet te lang vrij staan. Het feit dat men gedurende lange tijd geen geschikte kandidaat vindt, kan, zo merkte een bewoner op, ook “symptomatisch” zijn voor de groep. Is de groep te goed gevormd (soudé) intussen? Is de groep te gesloten, te veeleisend? Dan vergt dit van de nieuwste bewoner een groot aanpassingsvermogen.

Naargelang de situatie in de groep is een kandidaat geschikt of niet geschikt. Bijvoorbeeld in een groep waar al twee oudere zieke bewoners zijn, zal een nieuwe bewoner met een beperking niet aangenomen worden.

Het is in ieder geval niet evident om snel geschikte nieuwe medebewoners te vinden. Meerdere bewoners stellen dan ook in vraag of het wenselijk is om veel nieuwe Abbeyfieldhuizen op te starten - zeker in het Brusselse.

4.4 De samenstelling van de groep

4.4.1 Diversiteit of homogeniteit?

Op vlak van de samenstelling van de groep wordt geregeld de diversiteit onderstreept wat betreft leeftijd, overtuiging (religieus, politiek), ervaringen in het buitenland, ...

Nochtans stellen we in dit onderzoek ook vast dat er ook veel raakvlakken zijn op gebied van opleiding, beroep, sociaal milieu, het feit veel gereisd te hebben. Man/vrouw is veel minder relevant, daar is men realistisch in en weet men dat de doelgroep voornamelijk uit vrouwen bestaat.

Op vlak van leeftijd zijn er verschillende meningen. De meeste bewoners zijn voorstander van het hanteren van een leeftijdsfork, zodat verschillende leeftijden, verschillende generaties goed vertegenwoordigd zijn, dit vooral om te voorkomen dat teveel mensen op hetzelfde moment ouder worden, ziek, beperkt, en dat de groep dit niet meer kan dragen. Bewoners wijzen er echter ook op dat 30 jaar leeftijdsverschil teveel is en conflict kan veroorzaken. De interessegebieden, leefwereld en mogelijkheden gaan dan te ver uit elkaar liggen en botsen, weten de bewoners. Er is ook een huis waar men resoluut gaat voor maximum 10 jaar leeftijdsverschil en dus zoveel mogelijk een homogene leeftijdsgroep rond 60 à 65 jaar, zodat men gezamenlijke activiteiten kan ontwikkelen.

4.4.2 Wie is geschikt om in een Abbeyfieldhuis te wonen?

Wanneer men vraagt wie geschikt is voor een Abbeyfieldhuis, komen kenmerken als autonoom zijn, tolerant zijn en kunnen bijdragen aan de groep steeds terug. Men is in staat zich te verplaatsen en deel te nemen aan maaltijden. Men weet wat men wil maar men dringt zijn eigen mening niet op. Men kiest ervoor om met mensen te leven en heeft zin om dingen te doen met anderen. Iemand verwoordde het zo: *“We hebben liever iemand met een fysieke handicap dan iemand met een afhankelijke persoonlijkheid.”*

4.4.3 Wie is niet geschikt om in een Abbeyfieldhuis te wonen?

Vragen we wie zeker niet in een Abbeyfieldhuis past, dan grijpt men vaak terug naar heel concrete ervaringen of mensen die zich kandidaat hebben gesteld en niet gebleven/weerhouden zijn. Uiteraard

kan dit sterk verschillen van persoon tot persoon en van huis tot huis, al naargelang de samenstelling van de bestaande groep en het 'karakter' van het huis.

Enkele voorbeelden zijn:

- Iemand die té sociaal wil zijn
- Iemand die veel gezamenlijke activiteiten wil plannen en afspreken, zoals een kandidaat die vroeg tijdens zijn stage: *"En wat doen we morgen, gaan we kaart spelen?"*
- Wie méér relatie wil, meer gesprek, een gezamenlijk project
- Iemand die vindt dat je elkaar caritatief te hulp moet snellen.
- Iemand die té weinig sociaal wil/kan zijn:
- Iemand die in haar leven al voor twee zieke mannen heeft gezorgd en nu vrij wil zijn, leven voor zichzelf.
- Iemand met een depressie, afhankelijk, uit psychiatrie komt. Iemand met een dubbele, manipulatieve persoonlijkheid.
- Een oudere die te weinig kan deelnemen aan een gezamenlijke activiteit.
- Iemand die te kritisch ingesteld is, niet soepel en verdraagzaam genoeg is.
- Iemand die 15 jaar in eenzaamheid heeft geleefd.
- Iemand die niets wil en alles weigert, tegen de geest van Abbeyfield in.
- Iemand die te directief is, het hoge woord voert, de baas wil spelen.
- Iemand die vooral verlangt alleen te zijn.
- Iemand die té veel zorg nodig heeft:
- Een 85-jaar oud koppel dat niet meer in staat is de kinderen thuis te ontvangen, is te oud voor Abbeyfield, hoort eerder thuis in een rusthuis.
- Iemand die te oud is, niet in staat een nuttige bijdrage te leveren in huis (bijv. blind), iemand die hulp nodig heeft.
- Een erg zieke persoon die zijn plan niet kan trekken.
- Iemand met een handicap die niet in staat is lift, sleutel, ... te gebruiken.
- Iemand die niet bewust kiest voor Abbeyfield:
- Iemand die geen huis heeft en daardoor tot alles bereid om een logement te hebben.

5 Samenwonen, zorgen voor elkaar en zelfbeheer in een Abbeyfieldhuis

De onderzoeksgegevens voor dit grotendeels gebaseerd op de individuele interviews, waarin werd gepeild naar:

- Wat maakt het wonen in een Abbeyfieldhuis voor u “anders” dan in een eigen appartement of huis wonen? Voelt u zich hier thuis? Wat maakt het leven in een Abbeyfieldhuis toch soms wat moeilijker?
- Samenwonen betekent ook dat men het niet altijd met elkaar eens is en dat er soms andere meningen zijn. Misschien zelfs grotere of kleinere conflicten. Kan u daarvan een voorbeeld geven? Jullie doen een aantal activiteiten gezamenlijk. Welke zijn dat zoal?
- U beschikt hier over een eigen appartement. Een kleine studio. Vindt u dat u over voldoende ruimte beschikt? Vindt u dat u voldoende privacy heeft?
- Bent u van plan in dit ABF-huis te blijven wonen indien/zolang uw gezondheidstoestand het toelaat? Wat zal er gebeuren op het moment dat u té zorgbehoevend zou worden om hier te blijven wonen? Anticipeert u hierop? Welke oplossingen voorziet u? Wanneer word je als bewoner van dit huis té zorgbehoevend om hier te kunnen blijven?

Dit werd aangevuld met informatie uit de focusgroep aan de hand van de vier eerder genoemde stellingen:

- Stelling 1: Een nieuwe bewoner dient sociaal te zijn en zich te engageren in de groep. Iemand die zich afzondert, is geen goede medebewoner van een Abbeyfieldhuis.
- Stelling 2: Een nieuwe Abbeyfieldbewoner moet zich engageren t.a.v. de andere bewoners, en daar hoort mantelzorg soms bij.
- Stelling 2: Een nieuwe Abbeyfieldbewoner moet zich engageren t.a.v. de andere bewoners, en daar hoort mantelzorg soms bij.
- Stelling 4: Een nieuwe bewoner moet zich ook engageren t.a.v. de lokale gemeenschap of de buurt. Samenwerking met hen is een essentiële opdracht van Abbeyfield.

5.1 Samenwonen

5.1.1 Gezamenlijke activiteiten en gedeelde ruimtes

Een bezoek aan de gemeenschappelijke ruimtes van een Abbeyfieldhuis, maakte al snel duidelijk dat deze wel groot, wel onderhouden en smaakvol zijn ingericht, maar dat er niet echt in geleefd wordt. Er liggen bijvoorbeeld nergens persoonlijke spullen. De gemeenschappelijke ruimtes zijn veeleer bezoekeruimtes dan leefruimtes.

De bewoners vermelden in alle huizen dat de gezamenlijke ruimtes niet vaak worden benut. Overdag zijn deze ruimtes meestal niet bezet, 's avonds soms wel, bijvoorbeeld om muziek te beluisteren. Ze worden wel gebruikt voor een familiereünie, een feestje, een vergadering.

Als voornaamste redenen hiervoor vermeldt men de verscheidenheid aan interesses en cultuurverschillen, waardoor het moeilijk is een activiteit te vinden waar iedereen zich goed bij voelt. Daarom bijvoorbeeld heeft ieder TV op de kamer, en kijkt men niet samen. In één huis is er elke dag een gezamenlijke maaltijd, in een ander twee maaltijden per week. In een derde huis zijn er geen gezamenlijke maaltijden, in een vierde wil men dit laten afhangen van spontaan initiatief. Dit laatste huis bevindt zich in een fase van heropstart met een nieuwe groep, die alles samen zal uitwerken, zoals het huishoudelijk reglement en de gezamenlijke activiteiten. Men wenst dit spontaan te houden, als iemand zin heeft, ... het conviviale van maaltijden wordt onderstreept, *“maar als iedereen een eigen dieet volgt, wordt het wel heel moeilijk”*, aldus deze bewonersgroep. In subgroepjes gaat men koffie drinken op een terrasje, naar de markt, soms eens een koffie drinken bij elkaar. Men heeft zaken geprobeerd, zoals boswandelingen, scrabble, filmavond, theater, tentoonstelling. Deze activiteiten vallen na een tijdje in het water, onder andere ook door het verouderen van bewoners en het achteruit gaan van hun gezondheid. *“Uitstapjes passen nooit, er is altijd wel iets.”*

5.1.2 Meningsverschillen en conflicten

In elk huis zijn wel al conflicten geweest, kleine en grote. De grote laten hun sporen na. Daar speelt de organisatie “Habitat et Participation ASBL” als bemiddelaar een heel constructieve rol. De conflicten die benoemd geweest zijn, gaan over heel verschillende zaken. Enkele voorbeelden zijn:

- Meningsverschillen over de inrichting van het huis, of afspraken hierrond die niet werden nagekomen.
- Rigide opstelling van een medebewoner
- Waardenverschillen, bijv. rond voedselverspilling
- Verschillende verwachtingen op vlak van aandacht bij persoonlijke problemen, en het al dan niet communiceren hierover
- Verschillende focus naargelang de leeftijd (en gezondheidstoestand) op het huis en de medebewoners – kinderen en familie – vrienden en activiteiten buitenshuis
- Een dame met psychiatrische problematiek werd onleefbaar voor de groep
- Een conflict tussen twee mannen met 30 jaar leeftijdsverschil
- In een huis zijn geen gezamenlijke activiteiten meer en zijn de regels tot het absolute minimum herleid. Het is elk voor zich. Er zijn dan ook geen “conflicten”. Er wordt gewerkt aan het herstel van de communicatie met een extern bemiddelaar/vrijwilliger. Het doel is terug met elkaar te praten.

Men vindt het ook normaal dat het beter klikt met de ene bewoner dan met de andere. Onderlinge hulp zal zich dan ook eerder bilateraal ontwikkelen op een spontane manier.

Gegeven het profiel van de mensen die Abbeyfield aantrekkelijk vinden (autonoom, hooggeschoold, weten wat men wil, ...) worden heel sterke vaardigheden op het vlak van communicatie, omgaan met conflicten, ... verwacht van de bewoners. De bewoners onderstrepen zelf het belang en het nut van externe begeleiding. Het initiatief van de vzw Abbeyfield Vlaanderen om de bewoners de kans te geven vorming te volgen in ‘geweldloze communicatie’ wordt door een aantal bewoners sterk op prijs gesteld.

5.1.3 Privacy en private leefruimte

Op het vlak van **privacy** is iedereen tevreden. Niemand dringt er zich op, er is een zekere reserve, men gaat nooit binnen bij iemand zonder toestemming. “Als je niet open doet, word je er niet op aangesproken.” De **ruimte** (d.w.z. de beschikbare oppervlakte van het eigen appartement) is voor de meerderheid wel een punt. Vooral vooraf, als men moet beslissen welke bezittingen men meeneemt en welke niet. De meeste bewoners komen van een appartement of woning die veel groter was en moeten zich serieus aanpassen aan de kleinere leefruimte. De gezamenlijke ruimtes vormen een verlengstuk van het eigen appartement, bijvoorbeeld voor een ontmoeting met de familie of als het kleinkind komt.

5.2 Zorgen voor elkaar

5.2.1 Betekenissen van “zorg”

In de focusgroepen werden de betekenissen en de grenzen van het woord “zorg” in de huizen afgetast. In de individuele interviews ging men er concreter op in. Heeft de bewoner al eens voor iemand gezorgd in huis? Heeft de bewoner al eens zelf zorg nodig gehad en gekregen van medebewoners? Welke vorm neemt deze zorg dan aan? Hoe heeft men dat ervaren?

De bewoners worden in de toekomst geconfronteerd met de vraag wat er zal gebeuren als zij te zorgbehoevend worden om in het huis te blijven wonen, en of zij van plan zijn er te blijven wonen zolang hun gezondheidstoestand het toelaat. Op deze laatste vraag antwoordt iedereen ja, behalve 1 persoon die om andere redenen dan de gezondheid het huis binnenkort verlaat.

In drie huizen is een respectvolle en attente bezorgdheid t.a.v. de ander aanwezig. In het Frans spreekt men van “*avoir le souci de l'autre*”. Het betreft onderlinge hulp, normale en spontane steun en hulpvaardigheid, soms en individueel. Het betekent rekening houden met elkaar, maar ook meningsverschillen uitspreken, respectvol en op een goed moment. In een ander huis kaart men het probleem aan als iemand hulp verwacht, maar dit niet uitdrukt. Het is voor medebewoners belangrijk dat men kan zeggen dat men hulp nodig heeft, en hulp ook kan aanvaarden. Dit staat in contrast met bewoners die zeer waakzaam zijn om geen last te zijn voor de anderen. In het derde huis spreekt men van een moreel contract als men in een Abbeyfieldhuis gaat wonen. Een sfeer van elkaar plezier doen, elk op zijn eigen manier, levert een constructieve bijdrage in huis. Bijvoorbeeld iemand die zingt op de gang maakt anderen blij. Belangrijk is dat het een vrijwillige keuze blijft. In het vierde huis primeert de autonomie in alle opzichten. De bewoners willen wel een dienst bewijzen, maar zijn op hun hoede dat het geen gewoonte of verplichting wordt. Men benadrukt dat het geen rusthuis is, en dat men geen zin (meer) heeft om de rol van verpleegkundige, maatschappelijk werker, ... te moeten opnemen. Hier bevordert de groep de onderlinge hulp niet. Een bewoner vermeldde dat ze soms een betere band heeft met burens dan medebewoners. Er is een betere afstand, men is minder betrokken, wat relaties (en onderlinge hulp) gemakkelijker maakt.

Sommige dingen gebeuren spontaan tussen twee bewoners, andere zaken worden georganiseerd, bijvoorbeeld tijdens een operatie of een langere periode van revalidatie. Ook het feit dat gedoogd wordt dat je bepaalde taken zoals koken een tijdje niet opneemt, is van belang in huizen waar maaltijden worden georganiseerd in een beurtsysteem.

5.2.2 Grenzen aan zorg en betrokkenheid

Er zijn dus duidelijk grenzen aan de zorg en de betrokkenheid. Een ongeschreven regel onder de bewoners is dat deze zorg niet dagelijks mag zijn, geen gewoonte of verplichting mag worden. Men wil niet in de rol van maatschappelijk werker, verpleegkundige of zorgende echtgenote/moeder geduwd worden, zoals in een vroegere levensfase. Zo citeert een bewoner tijdens een focusgroep: *“We hebben al zoveel voor anderen gezorgd. We hebben geen zin om te herbeginnen!”*

Van de zorgvrager verwacht men dat hij verwachte hulp uit, het vraagt indien nodig, maar ook dat hij hulp kan aanvaarden. Tegelijk is hij er waakzaam voor geen last te zijn voor de anderen.

Waar de grens ligt, wat niet kan, is ook duidelijk voor de bewoners. Elkaar medische gezondheidszorgen toedienen wordt niet verwacht. Dit is de taak van een externe, professionele zorg- of verpleegkundige. Sommige bewoners, die zelf vroeger verpleegkundige geweest zijn van beroep, zouden daar iets verder in willen gaan, maar dit wordt niet getolereerd door de andere bewoners. Een voorbeeld is de rug inwrijven van iemand met zona.

Bewoners die een zorgbehoefte hebben, maken zich sterk dat ze alles zelf voorzien, dat ze van niemand willen afhangen, niemand ten laste willen zijn. Zo getuigt iemand van plan te zijn een personenalarmsysteem aan te vragen.

5.2.3 De zorgtaken

De zorg die men voor elkaar opneemt, neemt heel wat vormen aan, en situeert zich vooral om praktische ondersteuning en sociale ondersteuning. Uiteraard overlappen beide vormen elkaar. Eten op de kamer brengen is zowel praktisch als sociaal ondersteunend.

Praktische ondersteuning

- eten of bord soep brengen op de kamer (hoef je niet ziek voor te zijn)
- boodschappen doen
- medicatie kopen
- boek lenen
- meegaan naar dokter of ziekenhuis
- iets verstellen, naaien
- pannenkoekennamiddag voor vrijwilligers
- sleutel voor toegang tot kamer ingeval van nood (dreigend herseninfarct)
- druppel in oog en hulp bij afnemen verband de 1ste keer na operatie in dagkliniek
- hond uitlaten

- medische fiche met contactgegevens op elke kamer ingeval van nood
- bij problemen is er iemand in de buurt
- iemand die gevallen is in zijn appartement, uit de nood helpen.
- soep en maaltijden op de kamer brengen tijdens revalidatie
- regelmatig gaan zien hoe het met een zieke medebewoner gaat
- medicatie halen

Sociale ondersteuning

- luisterend oor bij zorgen
- steun bij rouw
- verstrooiing, samen iets drinken
- naar de persoon toe gaan; iemand benaderen die zich afzondert
- beschikbaar zijn
- zingen op de gang, humor, glimlach, schouderklop
- Steun aan ene partner tijdens verblijf in ziekenhuis van de andere partner
- verwelkoming bij thuiskomst
- iemand uitnodigen voor een babbeltje

Bij het geven en ontvangen van zorg, zijn een aantal zaken van belang. Bewoners moeten kunnen zeggen wat er scheelt en ofwel hulp vragen, ofwel vragen gerust gelaten te worden.

Bovendien mag volgens de bewoners de zorg niet frequent zijn maar eerder occasioneel. Het mag geen gewoonte worden, en zeker geen verplichting.

5.2.4 Wat als je zorgbehoefte wordt?

Een drietal bewoners werd niet graag geconfronteerd met de vraag: Wat als je te zorgbehoefte wordt? Zij reageerden: *“Ik leef van dag tot dag.” “Ik wil er nog niet over nadenken.” “Ik bereid me daar niet op voor.”* Enkelen hebben een zeer negatief beeld van een woonzorgcentrum, zijn er bang van of kunnen het verblijf in een woonzorgcentrum niet betalen, het betere woonzorgcentrum al helemaal niet. De meeste anderen zijn ingeschreven op de wachtlijst van een woonzorgcentrum, een serviceflat of assistentiewoning, voor als het (fysisch, psychisch of cognitief) nodig zou zijn. Iedereen heeft een wettelijk vertegenwoordiger aangeduid, voor als er beslissingen genomen moeten worden. Dit is ook opgelegd door de vzw Abbeyfield. Er zijn er ook die het document “waardig sterven” hebben ondertekend. Iemand zegt dat zij geen schrik heeft om nog eens te verhuizen en dan weer dichterbij haar kinderen te gaan wonen.

“Maar je krijgt niet zomaar de bons. De situatie wordt menselijk bejegend. Je mag hier in feite lang blijven wonen, zelfs al ben je ziek. Er zijn al mensen hier gestorven.”

Men haalt het voorbeeld aan van iemand die niet meer kan koken voor de groep, en hier mag blijven wonen met hulp-aan-huis. Oudere bewoners blijven op hun kamer. Maar moeten daarom niet weg. Men houdt een oogje in het zeil. In één huis is iemand uit de Abbeyfieldgroep gezet omdat haar psychiatrische problematiek te zwaar woog op de medebewoners, maar ze moet niet weg uit haar

appartement. Het was niet leefbaar meer voor de groep haar in de groep te houden, maar om financiële redenen en omwille van de leeftijd, is het haar toegestaan in het appartement te blijven wonen.

5.3 Zelf-beheer en extern engagement

“Je maakt samen een huishoudelijk reglement op, keurt het goed en dan houd je je er ook aan,” zo stelt een bewoner. Het is een soort moreel contract. Organisatorisch zijn er de wisselende huiscoördinatoren, een vorm van bewonersoverleg, de tussenkomst van een bemiddelaar, de rol van de externe voorzitter van het huis. Zoals een bewoner het formuleerde: *“Het is een kleine democratie met veel autonomie.”* Men wordt ook op zijn verantwoordelijkheid geappelleerd. De bewoners zijn zelf samen meester van het huishoudelijk reglement. Iemand merkt op dat dit horizontale, dit gebrek aan hiërarchie, sommige mensen ook afschrikt, onzeker maakt. Als er onenigheid is, is dialoog het enige middel dat kan worden ingezet om tot een oplossing te komen. Zaken waarover met onderling afspreken zijn bijvoorbeeld huisdieren, leeftijdsvoorkeuren t.a.v. nieuwe kandidaten, inrichting van gemeenschappelijke ruimtes, de gezamenlijke maaltijden.

De bewoners benoemen een aantal kanttekeningen bij deze vorm van samenwonen en zelfbeheer:

- (1) Het blijft een subjectief gegeven, ieder interpreteert het reglement in functie van eigen noden.
- (2) Wat als iemand de afspraken niet nakomt? Wat als het moreel contract, de “bon sens” of de “sens commun” niet volstaat?
- (3) Een regel verandert een persoon niet. Een enkeling vindt dat het reglement als dwingender moet geformuleerd worden t.a.v. nieuwe bewoners. Hier vraagt men aan de voorzitter van het huis zijn rol terzake op te nemen. Daarom ook is het belangrijk dat elke kandidaat een motivatiebrief schrijft t.a.v. de voorzitter.

Het is voor de bewoners heel duidelijk wat Abbeyfield niet is. Het is geen “communauté”, geen leefgemeenschap in religieuze zin, geen sekte, geen rusthuis. Aan deze groepsvormen kennen ze een zwart-wit-kenmerken toe zoals gehoorzaamheid, hiërarchie, overregulering en een rigide dagstructuur.

6 Samenvatting, bespreking en aanbevelingen

6.1 Samenvatting

Abbeyfield is een alternatieve vorm van groepswonen bedoeld voor jonge senioren en ouderen die verkiezen te wonen in een kwaliteitsvolle woning, in de lokale gemeenschap waarbij de bewoners zelf het beheer in handen hebben. Een Abbeyfieldhuis is gebaseerd op de vrijheid van vereniging en zelfbeheer, heeft geen winstoogmerk, biedt een woning maar geen georganiseerde zorg of hulpverlening en richt zich op 55-plussers. Sinds 1995 is Abbeyfield actief in België en vanaf 2011 richt de vereniging Abbeyfield Vlaanderen vzw zich specifiek op de verspreiding en ontwikkeling van deze nieuwe woonvorm in Vlaanderen.

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Abbeyfield Vlaanderen vzw met als doelstelling de basisprincipes van het concept Abbeyfield te toetsen aan de verwachtingen, ervaringen en beleving van de huidige en toekomstige bewoners. Op die manier kan expliciet worden gemaakt wat deze nieuwe woonvorm inhoudt en waar de sterktes en uitdagingen liggen voor Abbeyfield in Vlaanderen.

Het onderzoek concretiseerde zich tot drie onderzoeksvragen:

- (1) Wat zijn de doelstellingen en meerwaarde van Abbeyfield en worden ze ook onderschreven en zo ervaren door de bewoners zelf?
- (2) Hoe verloopt het beslissingsproces van een (kandidaat-)bewoner om te komen wonen in een Abbeyfieldhuis? Hoe verloopt het aanvaardingsproces van een nieuwe bewoner door de groep?
- (3) Hoe krijgen samenwonen, zorgen voor elkaar en zelf-beheer concreet en dagdagelijks vorm in een Abbeyfieldhuis?

Voor de beantwoording van deze onderzoeksvragen zijn tal van bronnen geraadpleegd.

Er is eerst een documentenanalyse uitgevoerd op de beschikbare informatie vanuit de organisatie Abbeyfield Vlaanderen vzw en Abbeyfield Belgium vzw. Een aantal bestuurders van Abbeyfield zijn geïnterviewd. Deze informatie leidde tot de explicitering van de basisprincipes van Abbeyfield in België, Vlaanderen en Wallonië.

Vijf thematische groepen van kenmerken zijn geïdentificeerd. Als centraal en overkoepelend thema komen drie kenmerken terug bij Abbeyfield: (1) De oudere staat centraal, aandacht voor de actieve oudere persoon, (2) waardig ouder worden (fier, gerespecteerd, rol in de maatschappij) en (3) een krachtenbenadering. Abbeyfield schenkt vervolgens veel aandacht aan de specifieke organisatie en de relatie met de omgeving van de huizen. Hier kunnen zeventien karakteristieken onderscheiden worden, met onder meer de rol van zelfbeheer, de lokale verankering in de gemeenschap,

kwaliteitsvol en duurzaam wonen, enz. Tot slot is het concept Abbeyfield ook te karakteriseren door een aantal interrelationele en individuele kenmerken die van belang zijn voor de bewoners van de huizen. Zo is er bijvoorbeeld de nadruk op autonomie, vrijheid en veiligheid, maar ook het groepsgebeuren en engagement t.a.v. de medebewoners. Voor een samenvatting van de basisprincipes verwijzen we naar tabel 8 in hoofdstuk 6.

Vervolgens zijn bewoners en kandidaat-bewoners bevraagd over hun verwachtingen rond het leven in een Abbeyfieldhuis en hoe zij deze nieuwe woonvorm concreet ervaren en vormgeven. Bedoeling hiervan was ook af te toetsen in welke mate de principes die door het bestuur van Abbeyfield worden vooropgesteld ook effectief in de realiteit worden waargemaakt en onderschreven. De ervaring van (kandidaat-)bewoners is in beeld gebracht door middel van vragenlijsten, individuele interviews, focusgroepen en ongestructureerde observatie tijdens een bezoek aan elk van de vier huizen. Op die manier konden de drie onderzoeksvragen worden beantwoord.

Wat betreft de doelstellingen en meerwaarde van een Abbeyfieldhuis, zijn de huidige bewoners opgetogen over deze woonvorm en zien ze de meerwaarde ervan op vier terreinen. Ze vinden het groepswonen positief om kleine momenten te delen en niet alleen te zijn. Het groepswonen is ook een persoonlijke verrijking die hen de mogelijkheid biedt te participeren aan de gemeenschap en zichzelf verder te ontwikkelen. Verder vraagt het groepswonen het opnemen van verantwoordelijkheid en inzet. Tot slot biedt het groepswonen de mogelijkheid tot vrijheid doordat de autonomie van bewoners gerespecteerd wordt.

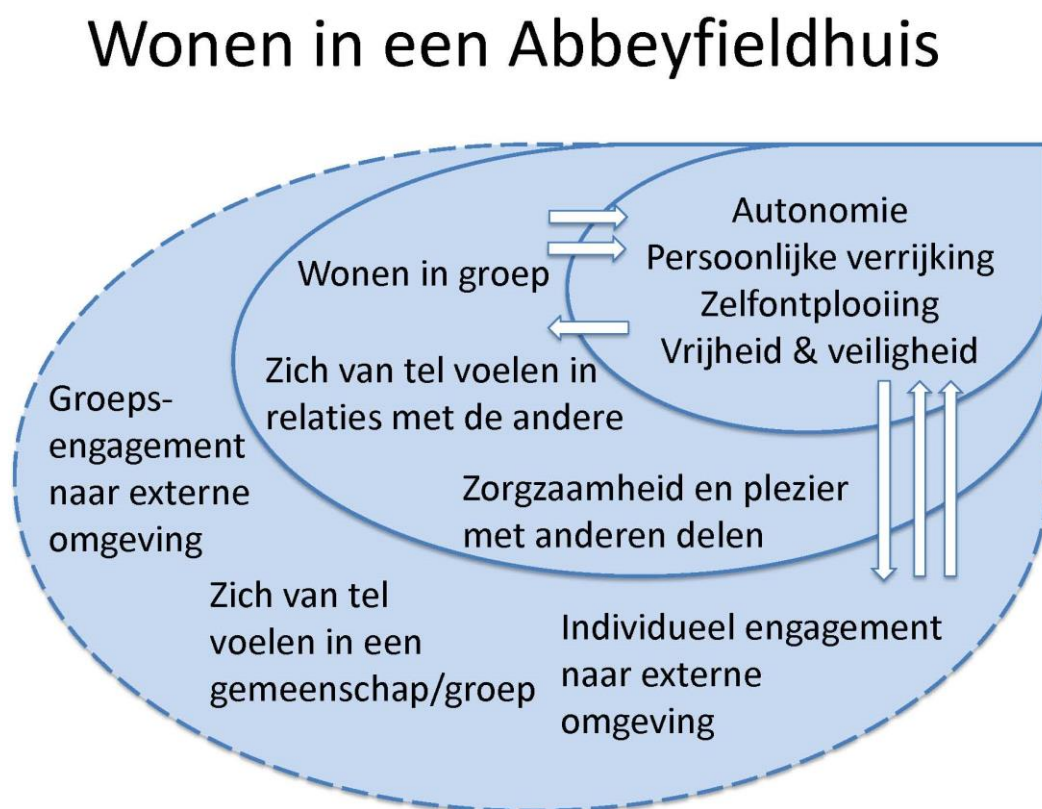
In het keuzeproces om te komen wonen in een Abbeyfieldhuis spelen meerdere diverse motieven mee. Veiligheid, het hebben van gezelschap en een materieel beter haalbare woning zijn belangrijke motivaties, al zien we grote verschillen tussen bewoners. Er worden suggesties gegeven om de kennismakingsprocedure voor nieuwe bewoners te verbeteren. Bewoners vinden het belangrijk dat kandidaat-bewoners autonoom, tolerant en respectvol zijn en kunnen bijdragen aan de groep.

Het samenwonen in een Abbeyfieldhuis krijgt in elk huis op een andere manier concrete vorm. Gezamenlijke ruimtes worden niet zo vaak benut. De gezamenlijke maaltijd vormt wel een ankerpunt in de meeste huizen. Bewoners hebben veel respect voor elkaars privacy. Het zorgen voor elkaar uit zich concreet als 'bezorgd zijn, zorgzaamheid' zonder dat dit een dagelijkse verplichting mag worden. Deze zorgzaamheid gaat vooral om praktische hulp en sociale ondersteuning, voor andere zorg schakelen bewoners professionele hulp in of ondersteuning door familie of vrijwilligers. Het thema zorgbehoevendheid ligt gevoelig bij een aantal bewoners en men heeft hier ook weinig houvast voor. Tot slot vormt het huishoudelijk reglement dat de bewoners zelf opstellen de basis voor het zelfbeheer van het Abbeyfieldhuis. De vraag tot het opnemen van extern engagement verschilt sterk van bewoner tot bewoner en ook de huizen onderling variëren in de mate waarin de groep een gezamenlijk project heeft of niet.

Samenvattend kan het wonen in een Abbeyfieldhuis omschreven worden als ‘beveiligd, activerend en participatief groepswonen’. Bewoners leggen vooral de nadruk op de meerwaarde van de individuele en interrelationele aspecten van het wonen in een Abbeyfieldhuis. Organisatorische en omgevingskenmerken worden dan als ondergeschikt en ondersteunend ervaren.

Op basis van de resultaten kunnen we volgens ons het wonen in een Abbeyfieldhuis visueel samenvatten in de onderstaande figuur.

Figuur 2. Schematische voorstelling van de dimensies en spanningsvelden in het wonen in een Abbeyfieldhuis

Voor bewoners in een Abbeyfieldhuis staat de autonomie en zelfontplooiing voorop, dat vinden ze het belangrijkste en ook de grootste meerwaarde aan het wonen in een Abbeyfieldhuis. Daarnaast waarderen ze het wonen in een groep. Dit groepswonen vormt een buffer tegen eenzaamheid en draagt bij aan het gevoel ‘van tel te zijn’. Tegelijk staat dit groepsaspect ook telkens in dienst van de eigen ontplooiing (dubbele pijlen terug richting eerste schil). Bewoners ervaren het groepswonen immers als een kans om zichzelf verder te ontwikkelen en ook te blijven participeren in vrijheid en in een veilige, overzichtelijke omgeving. Dit maakt o.i. de sterkte uit van het concept Abbeyfield.

In de praktijk gaat het om een spanningsveld en een zoeken naar het fragiele evenwicht tussen de eigen autonomie enerzijds en het participeren aan het groepswonen anderzijds. Deze eerste twee schillen van de figuur zijn aanwezig in elk van de Abbeyfieldhuizen. In elk huis wordt dit evenwicht

anders ingevuld met meer of minder nadruk op het groepsgebeuren ten opzichte van de autonomie van de individuele bewoners. Dit is ook een dynamisch evenwicht dat evolueert doorheen de tijd.

We kunnen ook een derde schil toevoegen, zij het dat dit niet in elk huis effectief gerealiseerd wordt (stippellijnen). Hierbij gaat het ook om het groepsgebeuren, zij het vanuit een extern engagement t.a.v. de buitenwereld. Dat kan gaan om individuele bewoners die zich blijven engageren in het vrijwilligerswerk in de buurt bijvoorbeeld. In één van de Abbeyfieldhuizen zetten de bewoners ook stappen om als groep een gezamenlijk project op te nemen. Het groepsgebeuren uit de tweede schil spitst zich toe op de zorgzaamheid voor elkaar, het delen van de maaltijd en in vrijheid bijdragen tot elkaars geluk en welbevinden. Het groepsgebeuren zoals voorgesteld in de derde schil gaat verder en omvat een veel sterkere inzet en betrokkenheid en is dus ook meer naar de externe omgeving gericht. Deze samenvattende figuur is natuurlijk een momentopname en interpretatie van de onderzoekers, maar het kan ook inspiratie bieden voor een aantal aanbevelingen en bedenkingen voor het bestuur van Abbeyfield.

6.2 Bespreking en aanbevelingen

De samenvatting hierboven laat duidelijk zien dat Abbeyfield een vernieuwend concept is voor het wonen voor 55-plussers (jonge senioren en ouderen). Het beveiligd, activerend en participerend groepswonen speelt in op een aantal wensen en noden van ouderen. Abbeyfield biedt veiligheid en de mogelijkheid tot sociaal contact en interactie en speelt zo in op de vrees voor vereenzaming van veel ouderen.

Abbeyfield is geen lukraak initiatief, maar een goed doordachte innovatie inzake wonen. Geïnspireerd op het originele Britse concept zijn in België vier huizen al meer dan tien jaar effectief werkzaam. De organisatie van Abbeyfield met de drie vzw's en omschreven structuren en procedures tonen dat het om een degelijk en duurzaam initiatief gaat. Er is een sterke visie en er wordt tijd en aandacht gegeven aan belangrijke punten zoals de opstart van nieuwe huizen, de verwelkoming van nieuwe bewoners, de begeleiding en bemiddeling bij eventuele conflicten. Door de eigenheid van het concept met de nadruk op het ondersteunen van de actieve oudere in zijn ontwikkeling, is het ook nodig dat de organisatie alert blijft en voeling houdt met de steeds wisselende dynamieken in elk van de huizen.

In dit onderzoek identificeerden en expliciteerden we de basisprincipes van het wonen in een Abbeyfieldhuis, thematisch geordend in vijf onderdelen. Elk van deze thema's maakt de sterkte uit van het concept, terwijl er tegelijk ook uitdagingen in liggen verscholen. We staan bij elk van de vijf aspecten stil en formuleren er aanbevelingen bij.

6.2.1 De overkoepelende principes van Abbeyfield

1. Oudere staat centraal = de actieve oudere!
2. Waardig ouder worden (fier, gerespecteerd, rol in de maatschappij)
3. Krachtenbenadering

De basisprincipes van Abbeyfield sluiten nog altijd nauw aan bij de visie van de oorspronkelijke Engelse bedenkers van het concept. Men vertrekt vanuit de oudere zelf, de actieve oudere persoon. Abbeyfield legt de regie dus in sterke mate bij de bewoners zelf, zij zijn de spil van de huizen. Abbeyfield werkt in die zin niet aanbodgestuurd, maar vertrekt vanuit de leefwereld van de actieve oudere zelf. Dit sluit volledig aan bij de opgang van het participatiedenken en het 'empoweren' van burgers bij het vormgeven van hun eigen leven.

Ook het waardig ouder worden krijgt een essentiële plaats. Dit hangt nauw samen met de krachtenbenadering die uitgaat van de mogelijkheden en sterktes van personen. In dat opzicht is Abbeyfield verfrissend omdat het vertrekt van de oudere als persoon met unieke talenten en mogelijkheden. Hiermee gaat Abbeyfield resoluut in tegen het nog altijd overheersende negatieve beeld in de huidige maatschappij op ouderen. Dat beeld schetst ouderen vooral als oude personen die zorg nodig hebben, passieve ontvangers zijn, aftakelen en steeds minder zelfstandig kunnen functioneren. Abbeyfield als concept is niet per definitie ontwikkeld als een zich afzetten tegen een medisch model, een benadering van ouderdom als ziekte en aftakeling. Abbeyfield profileert zich vooral als een woonvorm gericht op de actieve oudere zonder ernstige zorgbehoefte.

Deze drie overkoepelende principes sluiten aan bij de huidige beleidsontwikkelingen in de ouderenzorg. Meer en meer stapt men immers weg van een zorgvisie die eerder eenzijdig gericht is op het medisch-lichamelijk functioneren. De huidige woonzorgorganisaties evolueren in de richting van een meer holistische visie op de ouder wordende persoon. Het is sterk dat Abbeyfield de kaart trekt van de actieve oudere die een waardige rol kan spelen in de maatschappij.

Abbeyfield Vlaanderen vzw is er zich ook bewust van dat ouderen niet altijd actief en zonder zorgnoden blijven. Abbeyfield profileert zich daarom ook bewust als een concept voor niet-zorgbehoevende ouderen.

Met deze drie uitgangspunten in het achterhoofd blijft het belangrijk te beseffen dat die evenzeer riskeren eenzijdig en polariserend te werken. De focus ligt op het actief ouder worden, maar wat betekent dit in de praktijk? Betekent ouder worden niet vooral een dynamisch samenspel tussen sterktes en krachten enerzijds en zorgen en kwetsbaarheden anderzijds? Bij aanvang kan het gaan om jonge, actieve senioren, maar ook kwetsbaarheid en afhankelijkheid maken deel uit van het leven. Het valt aan te bevelen dat het bestuur van Abbeyfield nog scherper doordenkt over hoe ze met kwetsbaarheid en zorgbehoevendheid in de praktijk wenst om te gaan zodat dit ook transparant kan blijven voor bewoners en kandidaat-bewoners (zie ook verder).

6.2.2 De interne organisatie van een Abbeyfieldhuis

4. Medezeggenschap als lid van vzw / zelfbeheer
5. Financieel autonoom (& verantwoordelijk)
6. Gebouw is kwaliteitsvol, duurzaam, toegankelijk, veilig (architectuur)
7. Een degelijk, net en veilig huis (domicilie, geen tijdelijke bewoning)
8. Betaalbaarheid
9. Kleinschaligheid (als een gezin)
10. Professionele zorg op eigen initiatief
11. Huiscoördinator (naast externe voorzitter is er interne wisselende bewoner-coördinator)

Abbeyfield Belgium vzw en ook de gewestelijke organisaties hebben een onderbouwde visie uitgetekend en vertaald in een aantal duidelijke structuren en procedures voor elk Abbeyfield huis. Er is een welomschreven kader met een evenwichtig bestuursmodel van elke woning: een sterke rol voor de bewoners zelf, maar tegelijk ook een kwaliteitscontrole en bewaking van het concept vanuit het centrale bestuur. Dit krijgt concreet vorm in het samenspel tussen de externe voorzitter (vanuit Abbeyfield Vlaanderen vzw) en de huiscoördinator (vanuit de bewoners aangeduid in wisselende beurtrol).

Een tweede sterkte is dat men ondanks deze structuren en procedures die zijn neergeschreven in het 'Vademecum' ook toelaat dat elk Abbeyfieldhuis zijn eigen eigenheid kan vorm geven en bewaren. Het zelfbeheer en de rol die bewoners willen opnemen in het uittekenen van het groepsengagement wordt hier vrij gelaten. We beschouwen dit als een sterkte omdat dit ruimte biedt voor nieuw initiatief en de regie telkens opnieuw bij de oudere zelf legt zonder dat die in een afhankelijke rol wordt geduwd.

Een derde sterkte binnen dit thema is de aandacht voor de materiële omgeving. Kwaliteitsvol leven en wonen houdt ook rekening met een mooie, duurzame, toegankelijke en prettige plek. Bij het zoeken naar geschikte locaties voor een huis, gaat Abbeyfield Vlaanderen zorgvuldig tewerk.

Uit de gesprekken met de bewoners kunnen we ook een aantal mogelijke valkuilen en aandachtspunten afleiden wat betreft de organisatie van elk huis.

Betaalbaarheid van de appartementen blijft een sterke bekommernis voor elke bewoner. Het kan nuttig zijn om het debat over de differentiatie van de huurprijs opnieuw te openen. Niet elk huis gaat hier op dezelfde manier mee om en misschien is het goed het brede kader te bekijken. Het principe zelf van 'betaalbaar wonen' wordt best aangehouden, al zijn andere vormen dan huren mogelijk.

Indien de organisatie overweegt om zelf nieuwe Abbeyfieldhuizen te bouwen, is de beschikbare woonoppervlakte erg belangrijk– en mogelijk nog meer in Vlaanderen. Bewoners moeten zich aanpassen aan een kleinere leefomgeving, maar dit kan met slimme ingrepen er ook toe leiden dat men niet moet inboeten aan comfort.

Tot slot beluisterden we bij een aantal bewoners de vraag om voldoende betrokken te kunnen blijven bij het algemene beleid van Abbeyfield. Het initiatief om bewoners bijvoorbeeld de kans te geven samen te komen met andere Abbeyfieldhuizen werd geapprecieerd en kan herhaald en uitgediept worden, zonder dat Abbeyfield hierin een te nadrukkelijk sturende rol gaat spelen (cfr. zelfbeheer).

6.2.3 Relatie met de omgeving

12. Huis in de lokale gemeenschap verankerd

13. Rol in de samenleving, burgerschap, buurt / vrijwilligerswerk, externe solidariteit en openheid

14. Gelegen in buurt met veel faciliteiten (niet-zorggebonden dienstverlening zoals winkel, openbaar vervoer, ...)

15. Contact met andere Abbeyfieldhuizen

Abbeyfield hecht veel belang aan de verankering van een Abbeyfieldhuis in de lokale gemeenschap. Dat vertaalt zich in de eerste plaats materieel: de huizen liggen niet geïsoleerd maar wel in een buurt met de nodige faciliteiten. Een uitdaging bestaat erin te zoeken in welke mate een Abbeyfieldhuis ook kan functioneren in een meer landelijke omgeving.

In de tweede plaats vertaalt de lokale verankering zich doordat het bestuur van Abbeyfield beoogt dat bewoners van een Abbeyfieldhuis zich extern kunnen engageren, door hun vrijwilligerswerk verder te zetten of door het opzetten van een gezamenlijk groepsinitiatief.

Dit onderzoek leert dat dit geen vanzelfsprekendheid is voor bewoners en we stellen dan ook de vraag of dit extern groepsengagement niet vooral een mogelijkheid is die moet worden geboden, zonder dat het een verplichting hoeft te worden. In de figuur hogerop zien we een onderscheid tussen de tweede en derde schil. Het vraagt al heel wat van personen om in een concept van groepswonen de goede balans te vinden tussen de eigen privacy en autonomie en het groepsgebeuren in de woning. Daarom is het o.i. positief dat niet van elk Abbeyfieldhuis expliciet een extern groepsengagement wordt verwacht. Evenzeer positief is dat het bestuur van Abbeyfield dergelijke initiatieven wel faciliteert en ondersteunt, mits ze gedragen zijn door heel de groep. Het bestuur kan hier ideeën aanreiken (bv. aanleggen van een buurttuintje, opstarten van een B&B), maar ook het proces opvolgen en bewaken dat het de draagkracht van de groep niet te boven gaat. Overigens kan het aspect 'relatie met de omgeving' ook vorm krijgen in het verder uitbouwen van de contacten tussen de diverse Abbeyfieldhuizen onderling (cfr. supra).

6.2.4 Interrelationeel

16. Zich thuis voelen (er gedomicilieerd zijn)
17. Gezelschap hebben (o.a. functie van gemeenschappelijke ruimten)
18. Verantwoordelijkheid & engagement, bijdragen aan de groep vanuit eigen competenties
19. Mantelzorg tussen medebewoners en onderlinge solidariteit
20. Intergenerationeel

Dit onderzoek biedt een grondig beeld van wat het betekent om als bewoner in een Abbeyfieldhuis samen te leven met andere ouderen. Het samenwonen, er zijn voor elkaar in kleine dingen, wordt sterk gewaardeerd door bewoners. Men is zorgzaam voor elkaar, zonder dat het 'zorgen' een 'moeten' wordt. Van echte mantelzorg lijkt er weinig sprake. De realiteit is natuurlijk complexer dan deze eenvoudige omschrijving. Het gaat om een dynamisch gegeven waarbij elke bewoner zoekt naar een balans tussen de eigen autonomie en zelfontplooiing (eerste schil uit de figuur) en het bijdragen aan de groep (tweede schil). Bewoners benadrukken ook dat precies de medebewoners in het Abbeyfieldhuis hen aanzetten om te blijven groeien en ontwikkelen: een sterk pluspunt van deze woonvorm.

Het wonen in groep vormt dus de sterkte, maar tegelijk ook de kwetsbaarheid van het concept. De groep bestaat maar bij gratie van de inbreng van al haar leden. Wanneer iemand tijdelijk minder wil of kan bijdragen aan de groep, wordt dit getolereerd, maar wanneer dit blijft duren, kan dit de samenhang in de groep en het welbevinden van de bewoners erg verstoren. We willen daarom ook aanbevelen om de functie van de externe voorzitter nog sterker in te vullen. In de eerste plaats ligt het zelfbeheer bij de groep bewoners, maar het is goed dat er vanuit Abbeyfield ook discreet wordt over gewaakt dat dit groepsproces goed blijft lopen. Op dit ogenblik schakelt Abbeyfield al een externe organisatie in voor bemiddeling bij meningsverschillen of conflicten. We pleiten ervoor om daarnaast ook meer in te zetten op een preventieve aanpak en zien hiervoor de functie van de externe voorzitter als een belangrijke schakel. Deze voorzitter kan voeling houden met de bewonersgroep, als een soort 'afwezige aanwezige', maar moet ook het mandaat krijgen om bij dreiging van verstoring van het groepsevenwicht te wijzen op de afspraken naar groepsengagement toe. Een gevaar is natuurlijk ook dat deze voorzitter te sturend zou kunnen optreden, waardoor net de kracht van het zelfbeheer verloren dreigt te gaan. Intervisie tussen de externe voorzitters van de Abbeyfieldhuizen kan hier dan een oplossing bieden.

Omdat de bewonersgroep van cruciaal belang is, hecht Abbeyfield veel belang aan de selectie van nieuwe bewoners en aan de inlooppcedure. Uit dit onderzoek is gebleken dat die uitgebreide aandacht zeker terecht is. Bewoners vragen zich wel af of er geen beter alternatief is voor de twee weken stage in een Abbeyfieldhuis. Zo kwam het voorstel om in de inlooperperiode te zoeken naar 'activiteiten samen doen' door bijvoorbeeld een paar maaltijdmomenten bij te wonen of zoveel

mogelijk actief kennis te maken met de reeds aanwezige bewoners, eerder dan de nadruk te leggen op het 'in huis zijn'.

Een laatste bedenking bij dit thema is dat het bestuur van Abbeyfield eveneens belang hecht aan intergenerationaliteit. De verdeling van de leeftijden van de bewoners, zodat niet iedereen op het zelfde moment 'oud' is, wordt als ideaal gezien. Verjonging van de bewonersgroep is dus steeds een aandachtspunt.

6.2.5 Individueel

21. Zo lang mogelijk onafhankelijk leven (psychisch en fysiek), autonomie
22. Privé-leven behouden (eigen ruimte, eigen kennissen) & jezelf mogen/kunnen blijven
23. Vrijheid
24. Veiligheid
25. Eenzaamheid tegengaan
26. Zichzelf nuttig maken, anderen helpen
27. Langer gezond leven / vermijden of verkorten opname ziekenhuis of woonzorgcentrum

Het concept Abbeyfield zet het actief ouder worden hoog op de agenda. Met deze woonvorm profileert men zich vooral ten aanzien van de jongere, actieve senioren. De bewoners van de Abbeyfieldhuizen onderstrepen zelf keer op keer hoe belangrijk ze het vinden dat hun zelfstandigheid wordt gerespecteerd. Het concept is in dat opzicht erg aantrekkelijk en biedt ouderen de mogelijkheid om in vrijheid en veiligheid verder te ontwikkelen.

We komen hier echter ook terug op de eerste kritische bedenking, met name, dat deze nadruk op autonomie ook risico's inhoudt en onrecht doet aan de realiteit waarbij elke persoon ook kwetsbaarheden heeft. Er is meer nood aan transparantie over de uitstroomprocedure van bewoners, zowel vanuit de organisatie Abbeyfield, maar ook op het vlak van de dialoog binnen elk Abbeyfieldhuis. Het is opmerkelijk dat bewoners het thema van zorgbehoefte resoluut niet willen bespreken. Bewoners zijn soms ook terughoudend om anderen 'tot last' te zijn.

Een meer realistische houding is wanneer over de thematiek van 'zorg nodig hebben' ook in alle openheid kan gepraat worden. Net zoals er nu al veel tijd en aandacht gaat naar de zorgvuldige selectie en instroom van kandidaten, kan de organisatie Abbeyfield nog sterke winst boeken door ook helder te maken wat de grenzen zijn waarbinnen men moet functioneren om in een Abbeyfieldhuis te kunnen wonen. Binnen een duidelijk kader kan dan nog in elk Abbeyfieldhuis worden besproken hoever de bewonersgroep gaat in het samen zorg dragen voor elkaar. Ook hier zien we een rol voor de externe voorzitter om de draagkracht van de groep te blijven bewaken.

Wonen in een Abbeyfieldhuis is dus niet per definitie levenslang, al leert de ervaring dat sommige bewoners er wel bleven tot hun overlijden. Wanneer Abbeyfield Vlaanderen vzw ook over de uitstroom een procedure zou kunnen uittekenen, wordt het voor alle bewoners en kandidaat-bewoners duidelijker wat de te volgen weg is.

We kunnen besluiten dat Abbeyfield een sterk concept is van activerend, participatief en beveiligd groepswonen. Deze nieuwe woonvorm verdient een plek in het huidige landschap, alleen al door het feit dat er meer ouderen zijn en elk van hen andere woon- en leefwensen heeft. Tegelijk formuleerden we een aantal aanbevelingen over hoe het concept zich verder kan uitkristalliseren en verbeteren. We hopen dat Abbeyfield Vlaanderen vzw hiermee aan de slag gaat en dat de getuigenissen van de bewoners in dit onderzoek anderen kunnen inspireren om dit initiatief te blijven steunen.

Bronnen en literatuur

Bronnen

Interview bestuursleden Abbeyfield, 2015

Focusgroepen bewoners Abbeyfield, 2015

Individuele interviews bewoners Abbeyfield, 2015

Survey bewoners Abbeyfield, 2015

Survey kandidaat-bewoners Abbeyfield, 2015

www.abbeyfieldvlaanderen.be

www.abbeyfield.be

<http://samenhuizen.be/wat-bedoelen-we-met-cohousing>

<http://www.woonzorgbrussel.be/woongroep%20van%20ouderen>

Literatuur

Abbeyfield Belgium (2003). *Van Idealisme tot Realisme. Abbeyfield. Een thuis voor senioren. Het eerste Colloquium in Vlaanderen*, Overijse.

Abbeyfield Belgium vzw (2014). *Vademecum*.

Abbeyfield Vlaanderen vzw (2014). *Vademecum*.

Abbeyfield Vlaanderen vzw (2014). *Visienota Abbeyfield Vlaanderen met betrekking tot het onderzoek over de maatschappelijke relevantie van het Abbeyfield wonen, de impact op bewoners en de buurt*. Overijse.

Charlot, V., Guffens, C., Le Bien Vieillir asbl (2006). *Où vivre mieux, Le choix de l'habitat groupé pour personnes âgées*. Les éditions Namuroises, Namur.

Decruynaere, F., (2013). *De kracht van het engagement. De vermaatschappelijking van de zorg in de dagelijkse praktijk*. Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, Brussel.

Evrard, D. (2003) Waar kunt u best uw oude dag doorbrengen? Vernieuwende woon- en huisvestingsvormen voor bejaarden. *CM-Informatie*, 2013, juni, 252, p. 46-55.

Federaal Planbureau en ADSEI (2013) *Bevolkingsvooruitzichten 2012 – 2060. Reeks: Vooruitzichten*. Brussel.

Lagast, T., Broeckaert, D., Van Tendeloo, P., Venhoeven, T., Derwael, D., Spruytte, N. (2013). *Pilootproject zorg Sint-Truiden, Projectdefinitie. Intern document in het kader van de pilootprojecten zorg van de Vlaams Bouwmeester*.

Makay, I., Lampaert, L. (2012). *Wonen zonder zorg(en), 10 woonvormen om over na te denken*. Kenniscentrum Woonzorg Brussel, Brussel.

Spruytte, N., Declercq, A., Herbots, B., Holvoet, M., Elst, R., Van der Flaas, J., Molenberghs, C., Kuylen, L., Lecoutere, J., Van den Heuvel, B. & Van Audenhove, Ch. (2009). *Kleinschalig genormaliseerd wonen voor mensen met dementie. Het antwoord op 101 vragen*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Spruytte, N., De Coster, I., Vermeulen, B., Van Eenoo, L., Declercq, A., Van Audenhove, Ch. (2013). *Anders ouder worden: eindrapport*. Leuven: Lucas.

Vanneste, D., Declercq, A. (2014). The development of BelRAI, a web application for sharing assessment data on frail older people in home care, nursing homes and hospitals. In: Meyer I., Müller S., Kubitschke L. (Eds.), *Beyond Silos – The why and how of integrated eCare*. Hershey: IGI Global.

Van Vracem, M., Spruytte, N., Declercq, A. & Van Audenhove, C. (2015) Agitation and the role of spatial and sensory interventions of professional and family caregivers, *Scandinavian Journal of Caring Sciences* [online ahead of print]

Bijlagen

1 Stellingen tijdens het focusgroepgesprek: de scores

FOCUSGROEP stelling 1. evenwicht tussen alleen-zijn en samen-wonen

NL Een nieuwe bewoner dient sociaal te zijn en zich te engageren in de groep. Iemand die zich afzondert, is geen goede medebewoner van een Abbeyfieldhuis. FR Un nouvel habitant doit être sociable et s'engager envers le groupe. Quelqu'un qui s'isole n'est pas un bon cohabitant de maison ABF.		
Niet akkoord = 0	Noch akkoord, noch niet akkoord = 9 *	Akkoord = 9

* In de stelling stoort het werkwoord "dient" (doit) en het gebruik van de term "geen goede medebewoner".

FOCUSGROEP stelling 2. betrokkenheid en grenzen aan zorg

NL Een nieuwe Abbeyfieldbewoner moet zich engageren t.a.v. de andere bewoners, en daar hoort mantelzorg soms bij. FR Un nouvel habitant d'Abbeyfield doit* être engagé envers les autres habitants, et parfois* l'aide informelle en fait partie.		
Niet akkoord = 0	Noch akkoord, noch niet akkoord = 11	Akkoord = 7

* Het woord "doit" ligt ook in deze stelling gevoelig. Het woordje "soms" is heel belangrijk op het einde van de stelling, en het is aftasten wat men onder "aide informelle" verstaat.

FOCUSGROEP stelling 3. beveiligd en participatief groepswonen

NL Een nieuwe bewoner moet beseffen dat dit een leefgemeenschap is, en dat men zich moet houden aan gemaakte afspraken. FR Un nouvel habitant doit bien se rendre compte qu'il s'agit d'une communauté, et qu'il y a lieu de se tenir aux règles convenues.		
Niet akkoord = 3	Noch akkoord, noch niet akkoord = 9	Akkoord = 6

FOCUSGROEP stelling 4. Extern engagement

NL Een nieuwe bewoner moet zich ook engageren t.a.v. de lokale gemeenschap of de buurt. Samenwerking met hen is een essentiële opdracht van Abbeyfield. FR Un nouvel habitant doit être ouvert vers l'extérieur. Il doit s'engager envers la communauté locale ou le voisinage. La collaboration entr'eux est une tâche primordiale de Abbeyfield.		
Niet akkoord = 4	Noch akkoord, noch niet akkoord = 8	Akkoord = 5

LUCAS is een interdisciplinair kenniscentrum van de KU Leuven op het gebied van zorg en welzijn.

Wij realiseren drie opdrachten: onderzoek, vorming en consultancy. Bij al die opdrachten verbinden we inzichten uit onderzoek, praktijk en beleid in voortdurende dialoog met alle belanghebbenden.

LUCAS specialiseerde zich de afgelopen twintig jaar in enkele cruciale thema's: maatschappelijke evoluties die betrekking hebben op integrale zorg, ouderenzorg, geestelijke gezondheidszorg, communicatie in de zorgrelatie en welzijn, armoede en sociale uitsluiting.

LUCAS streeft ernaar de levenskwaliteit van kwetsbare personen te verbeteren door wezenlijke vernieuwingen in de zorgpraktijk en het zorgbeleid te initiëren en te ondersteunen.

- **Verbinden van inzichten uit onderzoek, beleid en praktijk**
 - Vertaling van wetenschappelijke kennis naar concrete en bruikbare handvaten die het beleid en de zorgpraktijk inspireren.
 - Praktijkvragen omzetten naar toetsbare wetenschapsvragen.
 - Beleidsmaatregelen onderbouwen met wetenschappelijke inzichten en feiten.
 - Integreren van ervaringsdeskundigheid, waardeafwegingen en wetenschappelijke kennis.
- **In dialoog treden met alle belanghebbenden en samenwerking opstarten en stimuleren**
 - In een participatief onderzoeksmodel brengen we alle actoren samen en luisteren we naar ieders inbreng.
 - Met oog voor de zorgvragers zelf, maar ook voor mantelzorgers en familieleden, professionele en vrijwillige hulpverstrekkers en beleidsactoren.
 - Onze inbreng verhoogt niet alleen het inzicht in de zorg, maar brengt ook het debat op gang en initieert acties die de zorgpraktijk en het zorgbeleid verbeteren.
- **Gedegen onderzoek voeren dat zowel in eigen land impact heeft als in de internationale contexten en in de wetenschappelijke literatuur**
 - Kritisch en alert opsporen van vernieuwingen en verbeteringen in de zorg.
 - Goede praktijken zichtbaar maken en introduceren van internationale, wetenschappelijk onderbouwde interventies in het Vlaamse en Belgische zorglandschap.
 - Kritische reflectie, methodisch handelen en een onderzoeksmentaliteit stimuleren bij de verschillende zorgactoren. We vinden het belangrijk om ons onderzoek af te toetsen bij vakgenoten binnen en buiten België.

Website: www.kuleuven.be/lucas

LUCAS
Centrum voor Zorgonderzoek
& Consultancy
Minderbroedersstraat 8 bus 5310
3000 LEUVEN, België
tel. + 32 16 37 34 31
www.kuleuven.be/LUCAS

LID VAN

**ASSOCIATIE
KU LEUVEN**